

Research Paper

The Environment–Tourism Paradox in the Development of Peri-Metropolitan Villages in Iran: The Case of Lavasan-e Bozorg, Shemiranat County

Moosa Anbari^{*1} , Marjan Khaksari Renani²

1. Professor of Development Sociology, Department of Social Development, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran (anbari@ut.ac.ir)

2. PhD, Development, Department of Social Development, Faculty of Social Science, University of Tehran, Tehran, Iran (marjan.khaksari@ut.ac.ir)

© Author(s)

publisher. University of Mazandaran

[10.22080/JTPD.2026.32390.4126](https://doi.org/10.22080/JTPD.2026.32390.4126)

Received:

July 12, 2026

Accepted:

August 19, 2026

Available online:

September 23, 2026

Keywords:

tourism, environment, rural development, peri-metropolitan villages, Lavasan-e Bozorg

Abstract

Context and Purpose: In recent decades, peri-metropolitan villages have been increasingly affected by intensified urban–rural interactions and the unintended consequences of development. This process has created a paradox in the conservation and utilization of natural resources and the environment in these areas. Many such villages have become centers of tourism, temporary residence, second homes, and the leisure consumption of nature. Accordingly, this study aims to examine the paradoxical relationship between environment and tourism in the development process of Lavasan-e Bozorg Village, located on the periphery of the Tehran metropolis. **Design/methodology/approach:** This study was conducted using a qualitative approach and fieldwork method. Data were collected through field observation, review of local documents, and semi-structured interviews. Out of 40 individual and group interviews, 30 interviews were transcribed and analyzed using thematic analysis. **Findings:** Tourism in the studied village has not developed within a sustainable and community-based framework. Rather, it has mainly expanded in the form of weekend, seasonal, and consumption-oriented tourism dependent on non-local populations. As a result, the perception of the environment has gradually become aligned with the expectations of urban residents and tourists, producing a fanciful, commodified, and consumption-oriented image of nature detached from local livelihoods and indigenous environmental relations. The consequences of this process are evident in the increase of the floating population, expansion of second homes and villa construction, land-use change, land speculation, weakening of agriculture and animal husbandry, pressure on water resources, increased waste generation, destruction of orchards, and weak tourism governance. **Conclusion:** In Lavasan-e Bozorg, the environment constitutes the village's most important tourism attraction on the one hand, while on the other hand, it has been exposed to degradation and transformation as a result of unregulated tourism, villa construction, second-home ownership, and the urban consumption of nature. In the absence of effective planning, local participation, and integrated management, tourism has not contributed to sustainable rural development or environmental conservation. Instead, it has become a mechanism for transferring benefits outside the local community, commodifying nature, and perpetuating environmental degradation and social vulnerability. **Originality/value:** The value and originality of this study lie in its simultaneous explanation of tourism as both a development opportunity and a driver of unsustainability in villages located on the periphery of metropolises.

*Corresponding Author: Moosa Anbari

Address: Department of Social Development, Faculty of Social Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: anbari@ut.ac.ir

Tel: 09126396623

Extended Abstract

1. Introduction

In recent decades, villages located on the periphery of metropolises have experienced profound transformations as a result of intensified urban–rural interactions, the expansion of leisure-oriented consumption, and the unintended consequences of development. These villages, while historically rooted in agriculture, local livelihoods, and close relations with the natural environment, have increasingly become spaces for tourism, temporary residence, second homes, villa construction, and urban consumption of nature. This process has created a paradoxical situation: the environment functions as the main attraction for tourism, yet it is simultaneously exposed to degradation, commodification, and functional transformation through the very expansion of tourism. The present study aims to examine this paradoxical relationship between environment and tourism in the development process of Lavasan-e Bozorg Village, located on the periphery of the Tehran metropolis. The study seeks to understand how peri-metropolitan tourism affects natural resources, land use, local livelihoods, and environmental sustainability in this rural context.

2. Research Methodology

The research employed a qualitative approach and fieldwork method and proceeded through exploratory and explanatory stages. Lavasan-e Bozorg was selected purposively because of its metropolitan proximity, environmental sensitivity, tourism pressures, second-home expansion, and visible transformation of land use and productive livelihoods. Data were collected through field observation, informal conversations, review of local documents, census and institutional information, and semi-structured interviews. Participants included residents, key informants, rural officials, farmers, livestock keepers, business owners, women, retirees, and other actors familiar with the village's social, environmental, and developmental changes. Forty individual and group interviews were conducted. After transcription and assessment, 30 interviews, comprising 22 individual and eight group interviews, were selected for analysis. The data were analyzed through the thematic analysis

procedure, supported by NVivo. Initial codes were generated, compared, and organized into subthemes, organizing themes, and core categories. Field observations and documentary evidence were used to contextualize the narratives and strengthen the credibility of interpretation. This design enabled the study to connect the lived experiences of the community with the interrelations among tourism, environmental change, land-use transformation, governance, and rural development.

3. Research Findings

The findings indicate that tourism in Lavasan-e Bozorg has not developed within a sustainable, planned, or community-based framework. Instead, it has expanded mainly as weekend, seasonal, and consumption-oriented tourism dependent on visitors, second-home owners, and other non-local populations. Consequently, the meaning and perception of the environment have gradually shifted toward the expectations of urban residents seeking an attractive, tranquil, and idealized setting for leisure and temporary residence. The local environment is increasingly represented and consumed as a scenic, fanciful, and commodified landscape detached from local livelihoods, agricultural production, ecological limits, and indigenous relations with nature. Rather than being valued primarily as the material basis of farming, livestock keeping, identity, and collective life, rural nature is treated as scenery, real estate, and a leisure commodity. The consequences are visible across several interconnected domains. The floating population has increased substantially during weekends and summer, while second homes, villa construction, and temporary residence have expanded. Urban demand has raised land values, encouraged speculation, and stimulated the conversion of agricultural land and orchards into real-estate assets. This process has weakened agriculture and animal husbandry and has shifted parts of the local economy toward property brokerage, construction, and other non-productive activities. Visitor and seasonal-resident pressure has also exceeded the capacity of local infrastructure, particularly water supply, roads, waste management, sanitation, and public services. Peak periods intensify water shortages, waste, orchard damage, and wastewater-related risks in

the environmentally sensitive Latian catchment. Tourism benefits remain limited and unevenly distributed. Despite the village's historical mosques, shrines, ancient hill, old plane tree, orchards, river, and mountain scenery, the tourism economy lacks organized routes, ecolodges, local product markets, parking, sanitation facilities, adequate investment, and effective promotion. Much of the economic value is therefore captured through land transactions, construction, or spending controlled by non-local actors rather than stable local employment. Governance weaknesses intensify these effects. The absence of a long-term strategy, fragmented institutional responsibilities, centralized decision-making, weak local participation, inadequate visitor regulations, and ineffective control of land-use change prevent tourism from being managed according to ecological carrying capacity and community priorities. Proximity to Tehran thus produces both opportunities and threats: it improves access to visitors, capital, services, and markets, but also intensifies crowding, land commodification, environmental pressure, and declining local control over village space.

4. Conclusion

The study concludes that in Lavasan-e Bozorg, the environment has become both the foundation of tourism attraction and the principal victim of unregulated tourism development. Without integrated planning, effective environmental governance, local participation, and control over land-use change, tourism cannot contribute to sustainable rural development. Instead, it facilitates the outward transfer of benefits, commodifies land and nature, weakens productive livelihoods, and reproduces environmental and social instability. The response is neither eliminating tourism nor allowing unrestricted construction. Tourism must be reorganized around ecological carrying capacity, protection of water resources and orchards, completion of wastewater and waste-management systems, support for local agriculture and products, regulated community-based accommodation, and equitable benefit distribution. The originality of the study lies in explaining tourism simultaneously as a development opportunity and a destabilizing

force in peri-metropolitan villages. Environmental sustainability requires protecting not only attractive scenery but also the relationship among nature, local livelihoods, community rights, identity, everyday rural life, and the long-term sustainable habitability of the village.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

علمی پژوهشی

پیوند متناقض محیط‌زیست و گردشگری در توسعه روستاهای پیرامون کلان‌شهرهای ایران: مطالعه روستای لواسان بزرگ در شهرستان شمیرانات

موسی عنبری^{*۱}، مرجان خاکسار رنایی^۲

^۱ استاد جامعه‌شناسی توسعه، گروه توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول) / (anbari@ut.ac.ir)
^۲ دکتری توسعه اجتماعی، گروه توسعه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران / (Marjan.khaksari@ut.ac.ir)

نویسندگان ©

ناشر: دانشگاه مازندران

[10.22080/JTPD.2026.32390.4126](https://doi.org/10.22080/JTPD.2026.32390.4126)

چکیده

زمینه و هدف: در دهه‌های اخیر، روستاهای پیرامون کلان‌شهرها تحت تأثیر هم‌افزایی تعاملات شهری - روستایی و پیامدهای ناخواسته توسعه قرار گرفته‌اند. این وضعیت تناقضی در حفظ و بهره‌وری از منابع طبیعی و محیط‌زیست این مناطق پدید آورده است. این روستاها اغلب به کانون گردشگری، سکونت موقت، خانه‌های دوم و مصرف فراغتی طبیعت تبدیل شده‌اند. پژوهش حاضر با هدف بررسی پیوند متناقض محیط‌زیست و گردشگری در فرایند توسعه روستای لواسان بزرگ، پیرامون کلان‌شهر تهران، انجام شده است. **روش‌شناسی:** این پژوهش با رویکرد کیفی و روش میدانی انجام شد. داده‌ها از طریق مشاهده میدانی، بررسی اسناد محلی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته گردآوری گردید. از مجموع بیش از ۴۰ مصاحبه فردی و گروهی با مسئولان و ساکنان محلی، ۳۰ مصاحبه پس از پیاده‌سازی، با روش تحلیل مضمون مورد تحلیل قرار گرفت. **یافته‌ها:** گردشگری در روستای مورد مطالعه، نه در چارچوب الگوی پایدار و اجتماع‌محور، بلکه عمدتاً به صورت گردشگری آخر هفته‌ای، فصلی، مصرفی و وابسته به جمعیت غیربومی گسترش یافته است. در نتیجه، درک از محیط‌زیست با تعاریف شهرنشینان و گردشگران همسو شده و محیط‌زیستی فانتزی، مصرفی و دور از معیشت و طبیعت بومی، بر فضای زیستی روستا چیره گشته است. پیامدهای این وضعیت در افزایش جمعیت شناور، گسترش خانه‌های دوم و ویلاسازی، تغییر کاربری اراضی، سوداگری زمین، تضعیف کشاورزی و دامداری، فشار بر منابع آبی، افزایش پسماند، تخریب باغات و ضعف حکمرانی گردشگری آشکار شده است. **نتیجه‌گیری:** در لواسان بزرگ، محیط‌زیست از یک‌سو، مهم‌ترین جاذبه گردشگری به‌شمار می‌آید و از سوی دیگر، در اثر گردشگری بی‌ضابطه، ویلاسازی، خوش‌نشین و مصرف شهری طبیعت، در معرض تخریب و دگرگونی قرار گرفته است. در نبود برنامه‌ریزی، مشارکت محلی و مدیریت یکپارچه، گردشگری نه تنها در راستای توسعه پایدار روستایی و حفاظت از محیط‌زیست نیست، بلکه به عاملی برای انتقال منافع به بیرون از جامعه محلی، کالایی‌شدن طبیعت و بازتولید ناپایداری زیست‌محیطی و اجتماعی مبدل گردیده است. **نوآوری و اصالت:** ارزش و اصالت پژوهش در تبیین هم‌زمان گردشگری به مثابه فرصت توسعه و عامل ناپایداری در روستاهای پیرامون کلان‌شهرهاست.

تاریخ دریافت:

۲۱ تیر ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۲۱ مرداد ۱۴۰۵

تاریخ انتشار:

۱ مهر ۱۴۰۵

کلیدواژه‌ها:

گردشگری، محیط‌زیست، توسعه روستایی، روستاهای پیرامون کلان‌شهرها، لواسان بزرگ.

* نویسنده مسئول: موسی عنبری

آدرس: دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

ایمیل: anbari@ut.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۲۶۳۹۶۲۳

برگرفته از رساله دکتری مطالعه پایداری اجتماعات روستایی با تأکید بر ابعاد اجتماعی (مورد مطالعه: روستای لواسان بزرگ از بخش لواسانات) در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۱. مقدمه

و منابع زندگی روزمره همراه است (E. Wanda et al., 2018: 196). از همین رو، گردشگری روستایی اگرچه می‌تواند به احیای اقتصادی و اجتماعی جوامع روستایی کمک کند، اما در نبود مدیریت و برنامه‌ریزی پایدار، پیامدهایی مانند تهدید محیط‌زیست‌های حساس، تخریب پوشش گیاهی، فرسایش مسیرها، تولید زباله، آلودگی صوتی، اختلال در فعالیت‌های کشاورزی، فشار بر مسکن محلی، گسترش خانه‌های دوم، افزایش قیمت‌ها و ایجاد تنش در جامعه روستایی را در پی خواهد داشت (OECD, 1994; UNWTO & UNDP, 2018). مفهوم «گردشگری‌زدگی» (UNWTO et al., 2018) در ادبیات جهانی نیز همسو با این مسئله است.

اخیراً در ایران نیز بسیاری از روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران تحت تأثیر گسترش شهرنشینی، افزایش تقاضا برای سکونت‌های دوم، گردشگری آخر هفته و ورود سرمایه‌های شهری دگرگون شده‌اند. نزدیکی به تهران، از یک‌سو امکان دسترسی به بازار، خدمات، سرمایه و جمعیت مصرف‌کننده را فراهم کرده و فرصتی برای رونق اقتصادی روستا ایجاد نموده، اما از سوی دیگر، فشار فرایندهای بر منابع طبیعی، اراضی کشاورزی، آب، زیرساخت‌ها و هویت فرهنگی وارد کرده است (Anbari & Khaksari Renani, 2025: 161). این وضعیت به افزایش قیمت زمین، تغییر کاربری اراضی، گسترش ساخت‌وساز و ویلاسازی، رشد فعالیت‌های غیرمولد و تضعیف نظام‌های تولیدی و پیوندهای اجتماعی محلی انجامیده است. به عبارتی، طبیعت روستا که پیش‌تر بنیان تولید، معیشت و هویت جامعه محلی بود، به تدریج به کالایی برای مصرف شهری، فراغت و سوداگری زمین بدل شده است؛ یعنی تناقضی بنیادین که مسیر توسعه روستایی را با چالش مواجه می‌سازد.

توسعه گردشگری بدون توجه به ظرفیت‌های بومی و در غیاب نظام حکمرانی کارآمد، تعارضی میان الزامات حفاظت محیط‌زیست و منافع اقتصادی پدید می‌آورد. در چنین شرایطی، گردشگری به جای آنکه ابزاری برای توسعه پایدار باشد، خود به عامل تشدیدکننده ناپایداری تبدیل می‌شود. بنابراین، بررسی نسبت میان گردشگری و پایداری زیست‌محیطی در نواحی روستایی، به‌ویژه روستاهای پیرامون کلان‌شهرها، به یکی از دغدغه‌های مهم در ادبیات توسعه روستایی تبدیل شده است. مدیریت‌نشدن این رابطه، کارکرد روستا را از تولید، سکونت بومی و معیشت محلی به سوی مصرف فراغتی

در راهبردهای متقدم توسعه، مناطق روستایی غالباً فضاهایی عقب‌مانده و نیازمند نوسازی از بیرون تلقی می‌شدند و راه‌حل توسعه آن‌ها در شهرنشینی سریع، صنعتی شدن و مدرنیزاسیون کشاورزی جست‌وجو می‌شد. پیامد این نوع رویکرد، افزایش مهاجرت روستاییان به شهرها، تشدید نابرابری‌های اجتماعی و منطقه‌ای، تخریب محیط‌زیست و تضعیف اقتصاد محلی بود که ضرورت بازنگری در مفهوم توسعه و تأکید بر بهبود کیفیت زندگی و تأمین معیشت پایدار، پایداری زیست‌محیطی و توسعه اجتماع‌محور را روشن ساخت (Gurria, 2020: 92). در رویکردهای نوین که بر پایداری و تنظیم و ساماندهی تعامل انسان با محیط و انسان با انسان تأکید دارند، توسعه فرایندی چندبعدی و استوار بر تعامل متوازن میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است و از الگوی صرفاً اقتصادمحور، صنعتی و از بالا به پایین، به سوی توسعه کوچک‌مقیاس، محلی و مشارکتی حرکت می‌کند. بنابراین بهبود کیفیت زندگی، صرفاً به افزایش رشد اقتصادی محدود نمی‌شود، بلکه با محیط‌زیست و معیشت پایدار ارتباط مستقیم دارد (Scott et al., 2021, as cited in Wilkinson and Pickett, 2009: 45). بدون محیط‌زیست پایدار، توسعه اقتصادی، امنیت معیشتی و زیست‌پذیری بلندمدت جوامع محلی امکان‌پذیر نخواهد بود. منابع طبیعی روستاها، افزون بر تأمین نیازهای جوامع محلی، بخش قابل توجهی از نیازهای زیستی، مصرفی و فراغتی شهرها را نیز پاسخ می‌دهند. از این منظر، پایداری زیست‌محیطی یکی از ارکان بنیادین توسعه پایدار شهر و روستاست و در تداوم حیات اکوسیستم‌ها، جوامع انسانی و تضمین رفاه نسل‌های آینده نقشی تعیین‌کننده دارد.

در دهه‌های اخیر، طبیعت، چشم‌اندازها و ظرفیت بومی روستاها به‌ویژه روستاهای پیرامون کلان‌شهرها، روستاها را به مکانی برای فراغت، گردشگری، سکونت موقت و حتی اقامت دوران بازنشستگی جمعیت شهری تبدیل کرده است. این وضعیت در ظاهر می‌تواند فرصتی برای رونق اقتصادی روستا، گسترش روابط روستایی-شهری و احیای برخی ظرفیت‌های محلی باشد، اما در عمل، پیامدهای پیچیده و گاه متناقضی برای پایداری زیست‌محیطی و اجتماعی به همراه دارد. توسعه جدید گردشگری، ساختارهای طبقاتی و اجتماعی روستا را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با تملک و اشغال فضاهای طبیعی، خصوصی‌سازی عرصه‌های عمومی و افزایش قیمت زمین، املاک

بر بسترهای روستایی، در پی شناسایی پیامدهای زیست محیطی توسعه گردشگری و تبیین زمینه‌های تحقق گردشگری پایدار در چارچوب توسعه پایدار روستایی است. منطقه لواسان بزرگ به دلیل نزدیکی به تهران، موقعیت جغرافیایی ویژه، چشم‌اندازهای طبیعی و جاذبه‌های تاریخی — فرهنگی، با هجوم گردشگران، خوش‌نشینان و سرمایه‌های شهری روبه‌رو بوده و نمونه‌ای مناسب برای مطالعه پیوند متناقض میان گردشگری، محیط‌زیست و توسعه روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران محسوب می‌شود. این پژوهش می‌کوشد نشان دهد که نزدیکی به تهران چه فرصت‌ها و تهدیدهایی برای توسعه گردشگری روستا ایجاد کرده و این فرایند در کنار طرح‌های توسعه‌ای، چگونه با تضعیف کارکرد تولیدی، تغییر کاربری اراضی، افزایش فشار بر منابع طبیعی و دگرگونی روابط اجتماعی-اقتصادی جامعه محلی پیوند دارد.

مفهوم پایداری در دهه ۱۹۶۰، در پاسخ به نگرانی‌های فزاینده درباره تخریب محیط‌زیست ناشی از مدیریت ضعیف منابع مطرح شد. همسو با جهانی شدن مسئله محیط‌زیست، پایداری به‌عنوان یک هدف سیاسی مشترک و در انطباق با شرایط آن زمان پذیرفته شد. در همین دهه، سازمان‌هایی مانند «سازمان همکاری و توسعه اقتصادی»^۱ با هدف ترویج سیاست‌هایی برای دستیابی به حداکثر رشد اقتصادی پایدار، اشتغال و کمک به ارتقای سطح زندگی شکل گرفت. در دهه ۱۹۸۰، «اتحادیه بین المللی حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی»^۲، با انتشار راهبرد جهانی حفاظت از کره زمین، فرسایش زیست‌بوم‌ها و تخریب محیط را (به‌جای تمرکز صرف بر فقر و نابرابری) در کانون توجه قرار داد (McKenzie, 2004).

مفهوم «توسعه پایدار» به‌طور رسمی نخستین‌بار در سال ۱۹۸۷، در «گزارش برانتلند»^۳ با عنوان «آینده مشترک ما»^۴، از سوی «کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه»^۵ ارائه شد. تمرکز اولیه توسعه پایدار بر روند تحولات زیست محیطی بود، اما این تمرکز، با یک الزام اخلاقی همراه بود و آن را به ستون اجتماعی توسعه پیوند می‌داد (McGee, 2008). توسعه پایدار به‌عنوان تداوم فرایندهای بوم‌محور و نظام‌های حامی زندگی که خود شامل انسان نیز می‌شود تعریف شده است (Anbari, 2017: 349). «حتی درکی محدود از پایداری فیزیکی نیز مستلزم عدالت اجتماعی میان نسل‌ها و درون

و خدمات وابسته به جمعیت غیربومی سوق داده و به‌تدریج روستا را از محیط‌زیست طبیعی خود دور و به نوعی «محیط‌زیست دست‌دوم» تبدیل کرده که در عمل تحت سلطه منطق مصرف شهری، سرمایه‌گذاری ملکی و گردشگری ناپایدار قرار گرفته است. با وجود گسترش مطالعات در حوزه توسعه پایدار روستایی، گردشگری پایدار و پیوندهای روستایی-شهری، پژوهش‌های محدودی به واکاوی نظام‌مند پیوندهای متناقض میان حفاظت محیط‌زیست و فشارهای گردشگری در روستاهای پیراشهری پرداخته‌اند. این خلأ پژوهشی به‌ویژه در مورد روستاهای پیرامون تهران اهمیت بیشتری دارد؛ زیرا این روستاها بیش از روستاهای دیگر کشور، هم‌زمان از طرح‌های توسعه‌ای فرادست، فشارهای کلان‌شهر، تقاضای فراغت‌ی شهروندان، محدودیت‌های زیست محیطی و سوداگری زمین متأثرند. پژوهش حاضر با تمرکز

۲. ادبیات پژوهش

پس از جنگ جهانی دوم، توسعه برای نخستین بار به عنوان حوزه مطالعاتی مستقل از دل دغدغه‌های مربوط به سرنوشت سیاسی-اقتصادی جهان پسالاستعماری برخاست. نخستین تبیین‌ها بر نظریه مدرنیسم و نوسازی استوار بودند که عقب‌ماندگی کشورهای کمتر توسعه‌یافته را با صنعتی‌شدن و همگرایی با ساختار سرمایه‌داری غرب قابل جبران می‌دانستند. در ادامه، نظریه وابستگی با نقد این مفروضات، توسعه غرب را محصول بهره‌کشی اقتصادی از مناطق غیرغربی و بازداشتن آن‌ها از مسیر توسعه قلمداد کرد، و سرانجام تغییر جهت راهبردی به‌سوی نئولیبرالیسم - با محوریت برنامه‌های تعدیل ساختاری و اجماع واشنگتن - نقش دولت را به‌نفع سرمایه خصوصی کاهش داد (Haynes, 2015: 48-68). در دوره‌های نخست، توسعه عمدتاً معادل رشد اقتصادی تلقی می‌شد (Rostow, 1960; Todaro & Smith, 2011)، اما ناکامی این الگوی صرفاً غربی در تحقق وعده‌هایی چون کاهش فقر، بهبود آموزش و بهداشت و گسترش آزادی، مفهوم توسعه را به‌تدریج از برنامه‌ریزی متمرکز دولتی و راه‌حل‌های صرفاً بازارمحور به‌سوی توسعه پایدار و یک «نظریه اجتماعی جهانی» سوق داد (Hettne, 2021: 194).

3. Brundtland Report

4. Our Common Future

5. World Commission on Environment and Development (WCED)

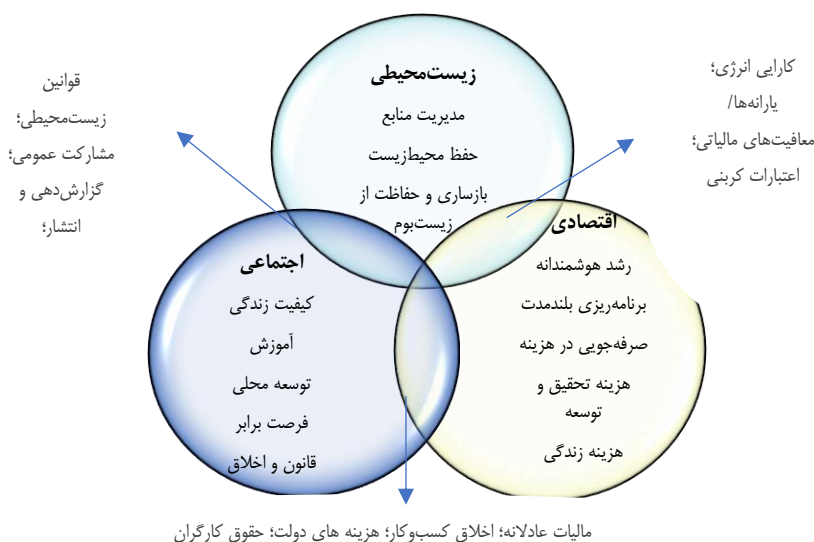
1. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)

2. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN)

«اهداف توسعه هزاره»^۳ و سپس «اهداف توسعه پایدار»^۴ (2015) تداوم یافت؛ بندهای ۱۴ تا ۱۶، از اهداف هفده‌گانه آن به اقلیم، اقیانوس‌ها و اکوسیستم‌های خشکی و حفاظت از آن‌ها معطوف است.

در ادبیات دانشگاهی متأخر، توسعه پایدار حاصل تعادل و همپوشانی سه بعد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی در نظر گرفته می‌شود که فصل مشترک این ابعاد، توسعه پایدار است (Purvis et al., 2019: 682; McKenzie, 2004: 5).

هر نسل است» (WCED, 1987: 43). «سند چشم‌انداز چلتنهام»^۱ (۱۹۹۸) پایداری را «ظرفیتی مستمر برای آینده بلندمدت» تعریف می‌کند (Moseley, 2009: 24) و چمبرز (2020: 283) آن را «تسری دیدگاه‌های بلندمدت به کلیه سیاست‌ها و اقدامات با هدف تأمین رفاه و معیشت پایدار برای نسل‌های حاضر و آینده» می‌داند. بر پایه تعریف سازمان ملل متحد (2: 1997) در برنامه توسعه^۲ «توسعه تعهدی چندبعدی برای دستیابی به سطح بالاتری از زندگی برای همه مردم است. توسعه اقتصادی، اجتماعی و حفظ محیط‌زیست به هم وابسته هستند و با یکدیگر عناصر استحکام‌بخش توسعه پایدار را تشکیل می‌دهند؛ این رویکرد در

شکل ۱: دایره همپوشان ابعاد توسعه پایدار

اصلی توسعه و شرط تحقق عدالت در فرایند توسعه است که نخستین بار در سال ۱۹۹۲ از سوی پژوهشگران بانک جهانی در قالب اصطلاح «توسعه مسئولانه زیست‌محیطی»^۵ به کار رفت، و تأکید کردند که بهره‌برداری از منابع طبیعی و مداخلات توسعه‌ای باید در چارچوب ظرفیت‌های اکولوژیک انجام گیرد (World Bank, 1992: 8). سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (6: 2001) چهار معیار «بازتولیدپذیری، جانشین‌پذیری، جایگزینی و جذب» را برای پایداری زیست‌محیطی مطرح کرده است. بدین معنا که بهره‌برداری از منابع طبیعی نباید از

در همین چارچوب، عدالت زیست‌محیطی، به‌مثابه بازتاب نابرابری‌های سیاسی-اجتماعی در مسائل محیطی (Hannigan, 2016: 61) و اندیشه بوم‌شناختی، مبنای پذیرش تنوع فرهنگی و زیستی می‌شود و تأکید می‌کند که فرهنگ‌های رنگارنگ بومی در هم‌نوایی کامل با طبیعت پیرامون خود زندگی می‌کنند. از این منظر، همزیستی موزون میان عدالت اجتماعی و عدالت زیست‌محیطی، توسعه پایدار را به مفهومی وحدت‌بخش بدل می‌کند که چشم‌اندازهای محلی و جهانی را پیوند می‌زند. پایداری زیست‌محیطی اکنون یکی از بنیان‌های

4. Sustainable Development Goals (SDGs)
5. Environmentally Responsible Development

1. Cheltenham Observatory
2. United Nation Agenda for Development
3. Millennium Development Goals (MDGs)

زیست‌محیطی مقصد فراتر می‌رود و کیفیت زندگی روزمره ساکنان محلی، محیط‌زیست، کارکردهای اصلی مکان و تجربه گردشگران به‌طور هم‌زمان کاهش می‌یابد (UNWTO et al., 2018; Peeters et al., 2018: 22-42). بنابراین، می‌توان گفت رشد گردشگری شدن با آهنگ‌های خاص می‌تواند فرایند تحول فضایی و اجتماعی مثبت و یا بعضاً نامتوازن محسوب شود.

رویکرد «اقتصاد سیاسی محیط‌زیست»، به‌عنوان یکی از بنیان‌های فکری بوم‌شناسی سیاسی (Robbins, 2012: 24)، نقش ساختارهای قدرت، سرمایه و نهادهای حاکمیتی را در شکل‌گیری الگوهای بهره‌برداری از منابع طبیعی برجسته می‌سازد. بر اساس این دیدگاه، تخریب محیط‌زیست در بسیاری از موارد ناشی از مداخلات بیرونی، ضعف حکمرانی محلی و سلطه منطق بازار بر منابع طبیعی است. رویکردهای «مدیریت اجتماع‌محور منابع طبیعی»^۴ (Roe et al., 2009: 8) و «حکمرانی منابع مشترک» (Ostrom, 2009: 420-422) بر سازوکارهای نهادی کنترل این فشارها، مشارکت ذی‌نفعان، مدیریت چندسطحی و هماهنگی نهادی به‌صورت یکپارچه و مبتنی بر دانش محلی تأکید می‌کنند.

گردشگری روستایی در چارچوب توسعه پایدار زمانی می‌تواند نقش مثبت ایفا کند که بر چند اصل استوار باشد: تنوع‌بخشی به اقتصاد محلی بدون حذف کشاورزی و دامداری؛ توزیع منافع در میان ساکنان و کسب‌وکارهای محلی؛ مشارکت جامعه روستایی در تصمیم‌گیری؛ رعایت ظرفیت تحمل محیطی؛ حفاظت از منابع آب، خاک، چشم‌انداز و میراث فرهنگی؛ کنترل ساخت‌وسازهای شهری مآبانه؛ و تقویت حکمرانی چندسطحی میان نهادهای محلی، بخشی و فرادست. گزارش سازمان جهانی گردشگری نیز نشان می‌دهد که سیاست‌های موفق گردشگری روستایی بر توسعه محصولات اصیل، بهبود زیرساخت‌ها، آموزش و ظرفیت‌سازی، توانمندسازی جامعه محلی، حفاظت از منابع طبیعی و فرهنگی، احترام به اصالت جامعه میزبان و ارتقای کیفیت زندگی جمعیت روستایی تأکید دارند (UNWTO, 2023: 19).

مرور پیشینه تجربی موضوع در کشورهای مختلف نیز نشان می‌دهد که نسبت میان محیط‌زیست، گردشگری و توسعه روستایی، ارتباطی ساده و همواره هم‌افزا نیست؛ بلکه در بسیاری از تجربه‌های ملی و بین‌المللی، گردشگری هم‌زمان ظرفیت توسعه‌آفرینی و

ظرفیت بازتولید آن‌ها فراتر رود و ورود آلاینده‌ها نیز نباید بیش از توان جذب و پالایش محیط باشد. دیدگاه «آستانه بحرانی» نیز بر ظرفیت تحمل و حفظ دارایی‌های طبیعی تأکید دارد؛ زیرا بسیاری از خدمات بوم‌شناختی، مانند خاک حاصلخیز، منابع آب، تالاب‌ها، زیستگاه‌ها و چشم‌اندازهای طبیعی، به‌سادگی جایگزین‌پذیر نیستند (Farrell & Hart, 1998: 6). استانداردهای اجتماعی و زیست‌محیطی برنامه عمران ملل متحد، پایداری را با حفاظت از تنوع زیستی، مدیریت پایدار منابع طبیعی، کاهش ریسک‌های اقلیمی و مخاطرات طبیعی، پیشگیری از آلودگی و کارایی مصرف منابع پیوند می‌زند (UNDP, 2019).

اهمیت این بحث در زمینه توسعه روستایی به این دلیل برجسته‌تر می‌شود که روستاها بیش از بسیاری از فضاهای دیگر، هم‌زمان به منابع طبیعی وابسته‌اند و در معرض فشارهای اقتصادی و ناپایداری‌های جمعیتی جدید از جمله مهاجرت‌های نامتوازن قرار دارند. در ادبیات توسعه روستایی (OECD, 1994) کاهش جمعیت، افت درآمدهای کشاورزی، کاهش اشتغال و تضعیف خدمات زیربنایی از جمله بحران‌هایی هستند که برای مناطق روستایی مطرح است. در کنار این مسائل، در بسیاری از مناطق، گردشگری روستایی به‌عنوان راه حل درآمدافزا در روستاها از بار مسائل نکاسته است. در واقع نسبت گردشگری و توسعه روستایی همواره رابطه‌ای خطی، مثبت و بی‌تنش نبوده است. مفاهیمی مانند «چرخه تخریب خلاق»^۱ (یعنی سرمایه‌گذاری اولیه، توسعه، اشباع، تخریب جذابیت و افول در مقاصد گردشگری)، «کالایی‌سازی»^۲ و تغییر کارکرد روستاها از تولید (کشاورزی و دامداری) به «فضایی برای مصرف» (سکونت تفریحی، گردشگری و ویلاسازی) در نتیجه نفوذ نیروهای شهری و سرمایه‌های بیرونی (Woods, 2011) و همچنین، «گردشگری شدن»^۳ (Ojeda & Kieffer, 2020; Calle Vaquero et al., 2023) «گردشگری زدگی»^۴ (UNWTO et al., 2018) بازتاب پیچیده رابطه گردشگری با توسعه روستایی هستند. در فرایند گردشگری روستایی، کاربری اراضی، الگوی سرمایه‌گذاری، خدمات، فعالیت‌های اقتصادی، منظر و حتی شیوه زندگی جامعه میزبان تحت تأثیر حضور گردشگران و بازیگران گردشگری تغییر می‌یابد که پیامدهای آن بسته به کیفیت حکمرانی و مدیریت مقصد می‌تواند سازنده یا مخرب باشد (Ojeda & Kieffer, 2020). گاهی در شرایط گردشگری زدگی، شدت، حجم یا شکل حضور گردشگران و مصرف‌کنندگان بیرونی از ظرفیت اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و

4. Overtourism
5. Community-based Natural Resource Management (CBNRM)

1. Creative Destruction
2. Commodification
3. Touristification

مطالعات اکولوژیک دقیق انجام شود. مرور نظام‌مند روزالینا^۶ و همکاران (2021) نشان داد که مقاصد گردشگری روستایی در کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه با محدودیت منابع داخلی و فشارهای بیرونی روبه‌رو هستند و در کشورهای درحال توسعه، پایداری و اجتماع‌محوری باید در کانون تعریف و مدیریت گردشگری قرار گیرد. مدانگولی^۷ و همکاران (2023) با مرور ۱۰۰ مقاله علمی، نقش هماهنگ کارآفرینان، جامعه محلی، گردشگران و سیاست‌گذاران را در پایداری زیست‌محیطی گردشگری روستایی تعیین‌کننده دانستند و نشان دادند که کنش پراکنده ذی‌نفعان مانع گذار به الگوی پایدار می‌شود. لی و همکاران (2024) نیز با مرور نظام‌مند ۹۲ پژوهش نتیجه گرفتند که وابستگی یک‌جانبه به گردشگری می‌تواند پایداری روستاهای سنتی را مختل کند؛ از این رو، حفظ ارزش‌های جامعه، مشارکت محلی، توجه به منافع ذی‌نفعان و تنوع‌بخشی به معیشت‌های ریشه‌دار در سنت‌های محلی باید بر ترجیحات صرف گردشگران تقدم یابد.

در ایران، بخش مهمی از تجربه‌های عملی مرتبط با پایداری زیست‌محیطی در قالب طرح‌های مشارکتی مدیریت منابع طبیعی، آب، خاک و توسعه محلی شکل گرفته است. یکی از مهم‌ترین نمونه‌ها، پروژه بین‌المللی حبله‌رود است که در دو فاز بین سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۹۵ در استان تهران و سمنان و با همکاری سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور و نهادهای بین‌المللی اجرا شد. این طرح، افزون بر مدیریت منابع آب و خاک، اهدافی چون ایجاد اشتغال در حوزه آبخیز، توسعه اکوتوریسم در روستاهای هدف گردشگری، تشکیل صندوق‌های اعتباری و توانمندسازی جوامع محلی را دنبال می‌کرد. گزارش‌ها نشان می‌دهد بیش از ۲۵۰ فعالیت مشارکتی در بیش از ۷۰ آبادی و پنج شهرستان اجرا شد و میزان مشارکت مردم تا حد زیادی تابع احساس انتفاع و پیوند طرح با منافع معیشتی آنان بوده و با افزایش حجم آب، حفاظت از منابع طبیعی و جلوگیری از سیل و فرسایش خاک رابطه مثبت و معنی‌داری داشته است (IRNA, 2016; Hosseini et al, 2006; Mirdamadi et al, 2011).

پروژه منارید^۸، با عنوان «تقویت و انسجام سازمانی برای مدیریت یکپارچه منابع طبیعی» با همکاری سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور، برنامه عمران ملل متحد^۹ و تسهیلات

پیامدهای ناخواسته داشته است. هولدن^۱ (2008) در کتاب محیط‌زیست و گردشگری، میان گردشگری و محیط‌زیست رابطه‌ای پیچیده و دوسویه می‌بیند؛ یعنی گردشگری هم می‌تواند عامل حفاظت از محیط‌زیست و توسعه انسانی باشد و هم منابع طبیعی و فرهنگی را تخریب کند. از نظر او، آینده این رابطه در گرو تحول در نظام‌های ارزشی جامعه، پذیرش اخلاق زیست‌محیطی و ایجاد تعادل میان منافع کوتاه‌مدت اقتصادی و پایداری بلندمدت منابع طبیعی است؛ زیرا هرگونه رشد بی‌رویه گردشگری، بدون توجه به محدودیت‌های اکولوژیک، در نهایت به نابودی همان جاذبه‌هایی خواهد انجامید که این صنعت بر پایه آن‌ها استوار شده است. هو^۲ و همکاران (2025)، در بررسی چالش‌های گردشگری روستایی در ترویج توسعه پایدار، گردشگری روستایی در چین به‌ویژه در چارچوب راهبرد «احیای روستایی» به ابزاری کلیدی برای رشد اقتصادی، کاهش فقر، حفظ فرهنگ و حفاظت از محیط‌زیست تبدیل شده است. باین‌حال، توسعه سریع آن با پیامدهای منفی مانند تخریب محیط‌زیست، نابرابری اجتماعی و بهره‌برداری بی‌رویه از منابع همراه بوده است و مدیریت نادرست پسماند و آلودگی منابع آب، مصرف بی‌رویه آب و انرژی و کاهش تنوع زیستی را به‌عنوان چالش‌های زیست‌محیطی گردشگری معرفی کرده‌اند. مطالعه وندر^۳ (2000) در جنگل‌های آمازون برزیلی نیز نشان داد که اکوتوریسم با تناقض‌هایی مواجه است؛ مشارکت اقتصادی بیشتر می‌تواند باعث افزایش تولید غذای محلی و در نتیجه جنگل‌زدایی شود، با فروش صنایع‌دستی ممکن است از گونه‌های در معرض خطر استفاده کند. همچنین رشد سریع درآمد گردشگری به فرسایش فرهنگی و نابرابری اجتماعی منجر شده است. گاسلینگ^۴ (2001) در مطالعه‌ای در جزیره زنگبار نشان داد که مصرف آب توسط گردشگران (به ویژه در هتل‌ها و استخرها) تا ۱۵ برابر مصرف سرانه ساکنان محلی است و به کاهش شدید سطح آب‌های زیرزمینی و شورشدگی چاه‌ها منجر شده است. همچنین، تولید زباله و فاضلاب گردشگران بدون تصفیه مناسب، سواحل و آب‌های ساحلی را آلوده کرده است. ایگلز^۵ و همکاران (2002) در مطالعه خود نشان دادند که افزایش تعداد بازدیدکنندگان بدون مدیریت مناسب، باعث فرسایش مسیرها، آلودگی منابع آبی و کاهش کیفیت تجربه گردشگری می‌شود. آن‌ها تأکید کردند که تعیین حد آستانه ورود گردشگر باید با مشارکت جوامع محلی و بر اساس

6. Rosalina

7. Madanaguli

8. Middle East and North Africa Regional Program for Integrated Sustainable Development (MENARID)

9. United Nations Development Programme (UNDP)

1. Holden

2. Hu

3. Wunder

4. Gössling

5. Eagles

تحلیلی سازوکارهای زمینه‌ای روستای مورد مطالعه تأکید دارد. فرایند پژوهش در دو مرحله اصلی اکتشافی (یعنی شناخت زمینه اجتماعی، تاریخی، جمعیتی و فضایی روستا، با مراجعه مکرر به میدان و گفت‌وگوهای مقدماتی با ساکنان و مطلعان محلی، و گردآوری اسناد و مدارک موجود) و تبیینی (شامل تحلیل اقدامات توسعه‌ای در روستا از جمله طرح‌های هادی، مداخلات عمرانی، خدماتی، بهداشتی، آموزشی و زیربنایی) انجام شده است.

میدان مطالعه، لواسان بزرگ یکی از روستاهای شهرستان شمیرانات استان تهران است. انتخاب این روستا به صورت هدفمند و بر اساس ویژگی‌هایی مانند نزدیکی به کلان‌شهر تهران، قرارگیری در حوزه اثرگذاری رودخانه جاجرود و سد لتیان، برخورداری از ظرفیت‌های طبیعی و تاریخی، مواجهه با گردشگری آخر هفته‌ای و فصلی، رشد حضور خوش‌نشینان، فشارهای ناشی از ساخت‌وساز و محدودیت‌های زیست‌محیطی انجام شد. این روستا در مقایسه با برخی روستاهای همجوار، روند محسوس‌تری از افول جمعیتی، تضعیف کارکردهای تولیدی، کاهش پایداری معیشتی و افزایش فشارهای کالبدی و زیست‌محیطی را تجربه کرده است؛ از این رو، می‌تواند نمونه‌ای مناسب برای تحلیل نسبت متناقض میان گردشگری، محیط‌زیست و توسعه روستایی در پیرامون کلان‌شهر تهران باشد.

گروه‌های مورد مطالعه شامل ساکنان بومی، مطلعان محلی، مسئولان روستایی و محلی، کارشناسان و افرادی بود که به دلیل تجربه زیسته، جایگاه اجتماعی، مسئولیت اجرایی یا آگاهی تاریخی، شناخت معناداری از تحولات روستا داشتند. دسترسی به مشارکت‌کنندگان از طریق حضور مکرر پژوهشگر در میدان و ارتباط با مطلعان و نهادهای محلی صورت گرفت. انتخاب مشارکت‌کنندگان به شیوه هدفمند انجام شد و فرایند نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری و تکرار مضامین اصلی ادامه یافت. مصاحبه‌شوندگان شامل مسئولان و خبرگان محلی، اعضای شورا، دهیار، مدیر مدرسه، بهورز، مسئول کتابخانه، کشاورزان، دامداران، کسبه، زنان خانه‌دار، بازنشستگان، فعالان اقتصادی، بنگاه‌داران و سایر ساکنان روستا بودند. تنوع مشارکت‌کنندگان از نظر جنسیت، سن، تحصیلات، شغل و موقعیت اجتماعی، امکان دستیابی به شناختی از روایت‌های متنوع از تحولات روستا را فراهم کرد (جدول ۱).

جدول ۱: مشخصات افراد مصاحبه‌شونده

محیط‌زیست جهانی^۱ اجرا شد. این پروژه در پنج عرصه پالوت، از جمله حبله‌رود در استان سمنان، حوضه هامون در سیستان و بلوچستان، حوضه آبخیز رزین در کرمانشاه، بهاباد در یزد و تهران فعالیت داشت (UNDP, 2016: 2). ارزیابی‌ها نشان داده‌اند که این پروژه با وجود اثرات مثبت در مشارکت و سازمان‌یابی محلی، در بهبود پایدار اقتصاد محلی، مدیریت آب، آگاهی نسبت به پسماند و تثبیت دستاوردهای معیشتی با محدودیت‌هایی روبه‌رو بوده است (Talebi et al., 2022; Naeimabadi et al., 2022). بین‌المللی ترسیب کربن^۲ نیز از دیگر تجربه‌های مهم ایران در حوزه مدیریت مشارکتی منابع طبیعی و توسعه روستایی در اکثر استان‌های کشور بوده که با وجود برخی موفقیت‌ها، از ناهماهنگی نهادی، هم‌پوشانی وظایف سازمانی و نبود بودجه پایدار، برخوردار بوده است (Nejadi et al., 2016; FallSoleiman & Hajipour, 2012). در مجموع، این تجربه‌ها نشان می‌دهند که حفاظت محیط‌زیست در روستاها زمانی پایدار می‌شود که با توانمندسازی اقتصادی، مشارکت واقعی مردم، اعتماد نهادی و حکمرانی هماهنگ پیوند خورد. در زمینه ارتباط گردشگری با محیط‌زیست و توسعه روستاهای پیراشهری، مطالعات محققانی مانند مخدوم (1992)، رضوانی و صفایی (2005)، افتخاری و همکاران (2013)، اکبریان رونیزی و رضوانی (2015)، رضوانی و همکاران (2016)، کاظمیه و عیدیه (2022)، افتخاری و حاجه‌فروشنیا (2024) و خسروبیگی و همکاران (2025) قابل ذکرند که همگی مدعی‌اند میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی تعادل برقرار نشده است. تخریب منابع طبیعی، ساخت‌وساز در حریم رودخانه‌ها، آلودگی هوا، گودبرداری‌های غیراصولی، ناپایداری مشاغل، افزایش فاصله طبقاتی و تضعیف فرهنگ بومی از پیامدهای رشد گردشگری در مناطق مختلف کشور بوده‌اند.

۳. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با راهبرد مطالعه موردی کیفی و به شیوه میدانی انجام شده است. هدف، دستیابی به فهمی عمیق و زمینه‌مند از پیوند متناقض میان محیط‌زیست، گردشگری و توسعه روستایی در بستر واقعی بوده است. بنابراین، پژوهش به دنبال تعمیم آماری نیست، بلکه بر تبیین

نوع و تعداد مصاحبه	گروه مصاحبه‌شونده	تعداد (نفر)	جنسیت	بازه سنی	تحصیلات	مشاغل و مناصب
۸ مصاحبه گروهی	مسئولان و خبرگان محلی (۲ مصاحبه)	۱۰ نفر	۱۰ مرد	۵۰ تا ۶۳	لیسانس تا دکتری	رئیس شورا، رئیس شورای حل اختلاف، دهیار، قاضی، اعضای شورا، استاد دانشگاه
	مردم روستا (۶ مصاحبه)	۱۷ نفر	۴ زن ۱۳ مرد	۱۸ تا ۸۷	بی‌سواد تا لیسانس	کشاورز، دامدار، آرایشگر، راننده وانت، معمار، هیئت‌امانی مسجد، فعال اقتصادی، بنگاه‌دار، خانه‌دار، مغازه‌دار، بازنشسته وزارت ورزش، باغدار، کارگر ساختمان
۲۲ مصاحبه فردی	مسئولان و خبرگان محلی	۱۲ نفر	۵ زن ۷ مرد	۴۰ تا ۸۷	دیپلم تا دکتری	فرماندار، رئیس شورای حل اختلاف، دهیار، مدیر مدرسه، نایب‌رئیس شورای بهورز، مسئول کتابخانه، قاضی بازنشسته، معاون فنی اجرایی جهاد کشاورزی، مسئول مرکز جهاد کشاورزی، هیئت‌امانی مسجد، حسابدار شرکت تعاونی
	مردم روستا	۱۰ نفر	۴ زن ۶ مرد	۱۱ تا ۸۳	بی‌سواد تا لیسانس	بازنشسته شرکت سایپا، پیمانکار، بنگاه‌دار، مغازه‌دار، خانه‌دار، دامدار، کشاورز، دانش‌آموز

بزرگ ۹۳۷ نفر و ۳۲۰ خانوار گزارش شده است. با این حال، جمعیت ثابت روستا در سال‌های اخیر روندی کاهشی داشته و ساختار جمعیتی آن به سمت سالخوردگی حرکت کرده است. در مقابل، در فصل تابستان و روزهای تعطیل، به دلیل حضور مالکان خانه‌های دوم، خوش‌نشینان و گردشگران، جمعیت شناور روستا افزایش چشمگیری می‌یابد. اقتصاد سنتی لواسان بزرگ بر باغداری، به‌ویژه تولید گیلاس و گردو، و دامداری استوار بوده است؛ اما در دهه‌های اخیر، به دلیل نزدیکی به تهران، افزایش قیمت زمین، محدودیت‌های زیست‌محیطی، کاهش صرفه اقتصادی کشاورزی و دامداری و گسترش ساخت‌وساز، فعالیت‌های خدماتی، مشاوره املاک، پیمانکاری و فعالیت‌های مرتبط با بازار زمین و مسکن در آن رشد یافته است. از این منظر، روستا به‌تدریج با نوعی دگرگونی در کارکرد اقتصادی و فضایی مواجه شده و بخشی از اقتصاد تولیدی و معیشت بومی آن جای خود را به اقتصاد خدماتی، سکونت موقت و فعالیت‌های غیرمولد داده است. لواسان بزرگ فاقد صنعت است و به دلیل قرارگیری در حوزه اثرگذار سد لتیان و منابع آب پایتخت، با محدودیت‌های جدی در زمینه ساخت‌وساز، توسعه کالبدی و برخی فعالیت‌های اقتصادی روبه‌روست. از نظر خدمات زیربنایی، روستا از امکاناتی مانند آب، برق، گاز و تلفن برخوردار است، اما در حوزه‌هایی چون شبکه فاضلاب، دفع آب‌های سطحی، خدمات درمانی، حمل‌ونقل عمومی، آموزش متوسطه، مدیریت پسماند و ساماندهی گردشگری با چالش‌هایی مواجه است. از این‌رو، لواسان بزرگ را می‌توان نمونه شاخصی از روستاهای پیرامون کلان‌شهر تهران دانست که در آن ظرفیت‌های طبیعی، تاریخی و گردشگری با

ابزار اصلی گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته با محورهای نسبتاً مشخص بود. افزون بر مصاحبه‌ها، از مشاهده میدانی، گفت‌وگوهای غیررسمی، اسناد محلی، داده‌های سرشماری، گزارش‌های نهادی و اطلاعات ثانویه مرتبط نیز استفاده شد. از مجموع بیش از ۴۰ مصاحبه فردی و گروهی ضبط‌شده، ۳۰ مصاحبه (۲۲ فردی و ۸ گروهی)، به دلیل ارتباط مستقیم‌تر محتوا با مسئله پژوهش، کیفیت مناسب داده‌ها و برخورداری از جزئیات تحلیلی کافی، پیاده‌سازی و وارد فرایند تحلیل شد؛ مصاحبه‌های باقی‌مانده به دلیل تکرار داده‌ها، ارتباط محدود با پرسش پژوهش یا کیفیت ناکافی، مکتوب و تحلیل نشدند. برای تحلیل داده‌های مستخرج از مصاحبه با مردم و مطلعان محلی از روش تحلیل مضمون^۱ براون و کلارک^۲ (۲۰۰۶) و نرم‌افزار NVIVO استفاده شده است.

۴. یافته‌ها

روستای لواسان بزرگ، مرکز دهستان لواسان بزرگ، در بخش لواسانات شهرستان شمیرانات و در دامنه جنوبی رشته‌کوه البرز و در فاصله حدود ۱۹ کیلومتری شمال‌شرقی تهران قرار دارد و از اقلیمی کوهستانی با زمستان‌های سرد و تابستان‌های معتدل و خوش‌آب‌وهوا برخوردار است. وجود آثاری مانند مسجد جامع امام حسن عسکری، امامزاده موسی، امامزاده خواجه سلطان احمد و تپه سرقلعه، بیانگر قدمت تاریخی، مذهبی و فرهنگی این روستاست. روستا از چهار محله تاریخی رودبارمحله، کلومحله، سادات‌محله یا حجاره و سرده‌محله تشکیل شده است که هر یک دارای پیشینه خویشاوندی و طایفه‌ای با هویت محلی و حسینی و حتی مسجد خاص خود هستند. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت لواسان

2. Braun and Clarke

1. Thematic Analysis

کاربری اراضی، تخریب منابع طبیعی، توسعه بی‌قاعده و تغییر هویت روستا عمل کنند.

در بیان مردم و مسئولان محلی، مسئله اصلی لواسان بزرگ تنها کمبود خدمات یا محدودیت‌های کالبدی نیست، بلکه تعارض میان حفاظت از محیط‌زیست، امنیت آب پایتخت، نیازهای توسعه محلی، گردشگری، معیشت بومی و فشارهای ناشی از مجاورت با کلان‌شهر تهران است. گفته‌های مردمی در قالب عبارت‌های معنایی و داده‌های خام استخراج و دسته‌بندی شد. سپس این داده‌ها بر اساس فراوانی تکرار، قرابت مفهومی و ارتباط با مسئله پژوهش، ذیل مقولات فرعی قرار گرفتند. در مرحله بعد، مقولات فرعی در قالب مفاهیم محوری سامان‌دهی شدند و در نهایت، تلاش شد مقولات اصلی تا سطح مقولات هسته‌ای دسته‌بندی و تحلیل شوند. ابعاد، مفاهیم و مقولات به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها، اسناد و مشاهدات میدانی در جدول زیر آمده است.

جدول شماره ۲: مقولات مستخرج از مصاحبه‌ها

مقوله فرعی بر حسب فراوانی تکرار در مصاحبه‌ها ^۱	مقوله محوری (سامان‌دهنده)	مقوله هسته	عرصه
نبود برنامه راهبردی؛ روزمرگی مدیریت؛ فقدان هماهنگی نهادهای محلی و دولتی.	فقدان چشم‌انداز بلندمدت	ناکارآمدی نهادی	حکمرانی و مدیریت
رشوه و نفوذ در صدور مجوزها؛ زمین‌خواری؛ تأخیر در خدمات اداری.	فساد اداری و نفوذ در تصمیم‌گیری		
تصمیم‌گیری متمرکز در تهران؛ نادیده گرفتن نیازها و ظرفیت‌های محلی؛ ناتوانی در خودتکایی روستا، مشارکت ندادن مردم در تصمیم‌گیری‌ها.	تصمیم‌گیری متمرکز و نادیده گرفتن ظرفیت‌های محلی	تمرکزگرایی در مدیریت روستا	
تعدد نهادهای مسئول؛ نبود مدیریت یکپارچه منابع آب، زمین، پسماند و گردشگری؛ تعارض میان سیاست‌های حفاظتی و نیازهای معیشتی؛ ضعف مشارکت محلی در تصمیمات زیست‌محیطی	ناهماهنگی میان حفاظت، توسعه و گردشگری	ضعف حکمرانی زیست‌محیطی	
ناتوانی طرح هادی در کنترل ساخت‌وساز؛ افزایش انتظار برای تغییر کاربری و توسعه کالبدی؛ تعارض میان محدوده طرح هادی و حریم‌های زیست‌محیطی؛ بی‌توجهی به ظرفیت تحمل محیطی؛ فشار بر اراضی کشاورزی و باغ‌ها؛ افزایش ارزش زمین و تقویت سوداگری؛ ضعف مشارکت مردم در تهیه و بازنگری طرح؛ تبدیل طرح هادی از ابزار سامان‌دهی توسعه به عامل تشدید منازعه بر سر زمین و ساخت‌وساز.	نقش طرح هادی در تشدید ناپایداری	ناکارآمدی طرح‌ها و برنامه‌ریزی روستایی	
ویلاسازی و خانه‌های دوم؛ افزایش قیمت زمین؛ رشد بنگاه‌های املاک؛ کاهش نقش کشاورزی؛ تبدیل باغ و زمین به دارایی سرمایه‌ای.	تغییر کاربری زمین و کالایی شدن طبیعت	کالایی شدن روستا	معیشت
کاهش خودکفایی محلی؛ کاهش اقتصاد خانگی؛ تأمین مایحتاج معیشتی روستا از بازار و خدمات شهری.	وابستگی به شهر	وابستگی اقتصادی و تضعیف خودکفایی محلی	
رشد دلالی زمین و رانت‌خواری؛ ساخت‌وساز غیرمجاز؛ وابستگی به مشاغل غیرمولد.	اقتصاد دلالی و سوداگری زمین	غلبه اقتصاد غیر مولد	

۱ - متن کامل مصاحبه‌ها در پیوست پژوهش مربوطه (رساله دکتری) آمده است (خاکساری رنای، ۱۴۰۴)

	زوال بخش‌های تولیدی	افول کشاورزی و باغداری	خردشدن زمین‌ها؛ قیمت پایین محصولات؛ هزینه بالای نهاده‌ها؛ مشکل بازار فروش؛ تغییر کاربری اراضی.
		زوال دامداری	هزینه بالای علوفه، مشکل فروش محصولات دامی؛ ضعف حمایت دولتی؛ ممنوعیت‌های زیست‌محیطی.
	کمبود اشتغال پایدار	بیکاری و مهاجرت نیروی کار	نبود فرصت‌های شغلی برای جوانان و زنان؛ غلبه اتباع بر مشاغل خدماتی؛ مهاجرت نیروی کار.
جمعیت	ناپایداری جمعیتی و کاهش جمعیت ثابت	مهاجرت روستا-شهری	مهاجرت به شهرها؛ کاهش جمعیت ثابت روستا؛ مهاجرت معکوس به روستا؛ مهاجرت جوانان به شهر برای اشتغال و تحصیل؛ تفاوت جمعیت رسمی و واقعی.
		مهاجرت معکوس و سکونت غیربومی	افزایش خوش‌نشینان؛ گسترش خانه‌های دوم؛ حضور جمعیت فصلی؛ غلبه سکونت موقت و فراغتی بر سکونت بومی و پایدار.
	تعارض میان جمعیت شناور و ظرفیت روستا	فشار حضور گردشگران موقت بر زیرساخت‌های روستایی	کمبود و قطعی آب در روزهای پنج‌شنبه و جمعه؛ افزایش مصرف آب در تابستان؛ سلب آسایش از ساکنان بومی در روزهای تعطیل؛ آسیب‌رساندن گردشگران به محصولات باغی و گیاهان بومی منطقه.
گردشگری	گردشگری بی‌قاعده و ظرفیت‌های بالفعل نشده	ظرفیت‌های گردشگری استفاده نشده	وجود مساجد تاریخی؛ امامزاده‌ها؛ درخت کهنسال چنار؛ تپه باستانی؛ باغ‌ها؛ رودخانه؛ چشم‌انداز طبیعی؛ ظرفیت فرهنگی و تاریخی روستا؛ نبود بهره‌برداری پایدار از این ظرفیت‌ها.
		ضعف سرمایه‌گذاری و تبلیغات گردشگری	نبود تبلیغات و سرمایه‌گذاری مناسب علی‌رغم جاذبه‌های گردشگری؛ ناچیز بودن درآمد گردشگری برای روستا؛ بالا بودن ظرفیت فرهنگی و طبیعی روستا.
		فقدان امکانات رفاهی و زیرساخت گردشگری پایدار	نبود اقامتگاه بوم‌گردی؛ نبود زائرسرا؛ نبود بازارچه محلی؛ کمبود سرویس بهداشتی و پارکینگ؛ مشکل مجوزها؛ نبود مسیرهای مشخص گردشگری؛ فقدان خدمات سامان‌یافته برای گردشگران.
		فراتر رفتن از ظرفیت تحمل محیطی روستا	مشکل آب در آخر هفته‌ها به‌ویژه در تابستان‌ها؛ تخریب محیط‌زیست و آسیب‌رساندن به محصولات باغی توسط گردشگران؛ هجوم گردشگران و خوش‌نشینان بیش از ظرفیت زیرساختی روستا، فشار به زیرساخت‌های روستا.
		فقدان دستورالعمل و نظارت گردشگری	نبود مقررات رفتاری برای گردشگران؛ آسیب به منابع طبیعی؛ نارضایتی مردم محلی؛ اختلال در آسایش ساکنان؛ رفتارهای ناهنجار برخی گردشگران از دید روستاییان (مصرف الکل، مواد، رفتارهای غیرمعارف از دید روستاییان و ...؛ ضعف کنترل و آموزش گردشگری.
		ایده‌های تحقق نیافته توسعه گردشگری پایدار	پیشنهاد ایجاد دهکده سلامت، ژئوپارک، گردشگری طبیعت‌محور، گردشگری فرهنگی، شرکت‌های دانش‌بنیان، بازارچه محلی، بوم‌گردی و اما نبود برنامه اجرایی، سرمایه‌گذاری و مجوزهای لازم برای تحقق آن‌ها.
	گردشگری پیراپشتی و مصرف فراغتی طبیعت	وابستگی گردشگری به نزدیکی تهران	نزدیکی به تهران به عامل هجوم گردشگران؛ افزایش جمعیت فراغتی؛ افزایش قیمت زمین؛ تشدید خوش‌نشینی؛ تغییر کاربری اراضی؛ فشار بر منابع طبیعی و زیرساخت‌های محدود روستا
محیط‌زیست	امنیت آب و محدودیت‌های منطقه حفاظت‌شده	حساسیت منابع آبی	رودخانه جاجرد؛ سد لتیان؛ تأمین آب شرب پایتخت؛ محدودیت‌های شدید ساخت‌وساز و فعالیت‌های صنعتی، دامداری و خدماتی؛ حساسیت بالا نسبت به آلودگی آب.
		تعارض حقوقی	تعارض میان الزامات زیست‌محیطی و حقوق مالکیت روستاییان؛ محدودیت در بهره‌برداری از زمین؛ ممنوعیت‌های بدون جبران خسارت؛ نارضایتی مالکان محلی از محدودیت‌های حریمی.
		تعارض کارکردی میان حفاظت و توسعه	تعارض میان حفاظت از منابع آب و نیاز روستا به توسعه زیرساخت، اشتغال و خدمات؛ قفل‌شدگی توسعه؛ محدودیت فعالیت‌های اقتصادی؛ تخریب ناشی از گردشگری بی‌ضابطه در منطقه حساس آبی.
		ضعف مدیریتی در حل مسئله حریم	نبود راهکار مشخص برای حریم ۱۵۰ متری؛ ضعف در جبران خسارت؛ عدم مشارکت مردم در تصمیم‌گیری؛ تبدیل حریم از ابزار حفاظت به منبع نارضایتی و محدودیت توسعه.
	ضعف زیرساخت‌های محیطی	فقدان شبکه فاضلاب و تهدید منابع آبی	فقدان شبکه فاضلاب؛ آلودگی منابع آبی؛ تخلیه فاضلاب رستوران‌ها به رودخانه؛ تأخیر در اجرای پروژه فاضلاب.

	مدیریت ناکارآمد پسماند	نمود سیستم مکانیزه جمع‌آوری زباله؛ رهاسازی زباله توسط گردشگران؛ ناکافی بودن بودجه دهیاری برای مکانیزه کردن سطل‌های زباله؛ کاهش کیفیت محیطی روستا در روزهای تعطیل؛ کاهش کیفیت منابع آبی به دلیل نبود تصفیه مناسب.
	تخریب کالبدی و زیست‌محیطی	تخریب محیط‌زیست ناشی از ساخت‌وسازهای غیرقانونی؛ انشعاب‌های غیرقانونی آب؛ تغییر سیمای روستایی؛ فشار بر اراضی کشاورزی و باغ‌ها.

یکپارچه‌ای وجود ندارد. در نتیجه، حکمرانی روستا در شبکه‌ای پراکنده از مقررات و سازمان‌ها توزیع شده و همین امر تصمیم‌گیری را دشوار، زمان‌بر و گاه متناقض کرده است. در این باره یکی از فعالان اقتصادی روستا آقای م. ص. مطرح می‌کند: «اینجا زمین‌های کشاورزی صرفه اقتصادی ندارند، از طرفی جهاد کشاورزی می‌گوید ما اجازه تغییر کاربری نمی‌دهیم! نتیجه‌اش می‌شود که همه از روستا می‌روند ... اگر کشاورزی می‌خواهید خدمات دهید، اگر نه، اجازه تغییر کاربری. اینجا شده است شترمرغ؛ نه می‌توانی کشاورزی کنی، نه می‌توانی بسازی!»

از سوی دیگر، تمرکز تصمیم‌گیری در تهران، نادیده گرفتن نیازها و ظرفیت‌های محلی، ضعف خوداتکایی روستا و مشارکت‌ندادن مردم در تصمیمات توسعه‌ای و زیست‌محیطی، از دیگر مسائل مهم این عرصه است. مرتبط با این مسئله عضو شورای اسلامی روستا آقای ا. ش. می‌گوید: «مسئله اینجاست که وقتی فردی در تهران نشسته و با یک عینک واحد به همه روستاهای کشور نگاه می‌کند، نتیجه‌اش تصویب مصوباتی می‌شود که با واقعیت‌های محلی ناسازگارند». جامعه محلی، به‌جای آنکه شریک حفاظت و توسعه باشد، اغلب خود را موضوع محدودیت‌ها و تصمیم‌های بالادستی می‌بیند. در کنار آن، مصاحبه‌شوندگان به نقش فساد اداری، نفوذ سیاسی و نابرابری در اجرای قانون اشاره کرده‌اند؛ وضعیتی که در آن ساکنان بومی با محدودیت‌های ساخت‌وساز مواجه‌اند، اما برخی سرمایه‌داران و دلالان از مسیر روابط و نفوذ، امکان پیشبرد پروژه‌های خود را می‌یابند. هم‌سو با این موضوع فرماندار وقت آقای م. ذ. بیان می‌کند: «متأسفانه ساخت‌وساز غیرمجاز در آن منطقه بسیار زیاد است ... قوانین، زدوبندها، توصیه‌ها، سفارش‌ها و غیره در این منطقه حد و اندازه ندارد». این وضعیت، ناپایداری را از سطح کالبدی و زیست‌محیطی به سطح عدالت اجتماعی و اعتماد نهادی منتقل می‌کند. نبود مدیریت یکپارچه گردشگری و پسماند و ضعف مشارکت محلی در تصمیمات زیست‌محیطی موجب شده است که گردشگری، به‌جای آنکه در قالب برنامه‌ای پایدار، ظرفیت‌محور و اجتماع‌محور سامان یابد، عمدتاً به‌صورت فصلی و بی‌ضابطه بروز کند. در نتیجه، گردشگری ناشی از نزدیکی به تهران و پردیس، به عاملی برای فشار بر محیط‌زیست، زیرساخت‌ها،

مقولات چندسطحی در جدول فوق نشان می‌دهد که پایداری زیست‌محیطی و گردشگری در روستای مورد مطالعه در پیوندی چندبعدی با جمعیت، معیشت، حکمرانی، زیرساخت‌های محیطی و الگوی مصرف فراغتی روستا قرار دارد. عرصه‌های کلان «حکمرانی و مدیریت»، «معیشت»، «جمعیت»، «محیط‌زیست» و «گردشگری» تبیین‌کننده چالش‌های توسعه‌ای روستای مورد مطالعه هستند. در همه این عرصه‌ها، مسئله محوری آن است که نزدیکی روستا به تهران از یک‌سو ظرفیت‌هایی برای گردشگری و رونق اقتصادی ایجاد کرده، اما از سوی دیگر با افزایش جمعیت شناور، خوش‌نشین، تغییر کاربری زمین، فشار بر منابع آب و ضعف زیرساخت‌ها و حکمرانی محلی، پایداری زیست‌محیطی روستا را با چالش مواجه ساخته است.

۴-۱. حکمرانی: ناهماهنگی میان حفاظت محیط‌زیست و توسعه گردشگری

در عرصه حکمرانی و مدیریت، مسئله پایداری زیست‌محیطی و گردشگری در لواسان بزرگ صرفاً به ضعف زیرساخت‌ها، فشار گردشگران یا محدودیت‌های طبیعی مربوط نیست، بلکه در سطحی عمیق‌تر با ضعف نظام تصمیم‌گیری، فقدان چشم‌انداز بلندمدت، تمرکزگرایی، ناهماهنگی نهادی و ضعف مشارکت محلی پیوند دارد. یکی از مهم‌ترین مسائل حکمرانی روستا، نبود برنامه راهبردی و غلبه روزمرگی مدیریتی است. دهیار وقت در این زمینه می‌گوید: «دولت‌ها هیچ‌کدام چشم‌انداز مشخص برای روستاها ندارند. تنها اتفاقی که می‌افتد این است که برخی از اعضای شوراها و دهیارها کارهای روزمرگی انجام می‌دهند؛ مثلاً آسفالت می‌کنند، گل می‌کارند یا ۴ تا چراغ روشن می‌کنند، اما چشم‌اندازی برای کارشان ندارند؛ به این معنا که برای ۱۰ سال آینده قرار است در روستا چه اتفاقی بیفتد». در کنار این موضوع، روستای لواسان بزرگ به دلیل قرارگرفتن در محدوده حساس منابع آب، نزدیکی به سد لتیان، فشار ساخت‌وساز و حضور خوش‌نشینان، با مجموعه‌ای از نهادهای تصمیم‌گیر مواجه است؛ از دهیاری و شورا تا فرمانداری، محیط‌زیست، منابع طبیعی، جهاد کشاورزی و نهادهای مرتبط با حریم آب. اما یافته‌ها نشان می‌دهد که میان این نهادها مدیریت

سبب شده است برخی روستاییان زمین‌های خود را بفروشند و از عرصه تولید خارج شوند. در نتیجه، در لواسان بزرگ، نزدیکی به تهران و جذابیت محیطی روستا به جای آنکه الزاماً موجب رونق تولید محلی شود، در بسیاری موارد به گسترش منطق زمین، ساخت‌وساز و معاملات ملکی انجامیده است. منابع محلی به‌جای آنکه در چرخه تولید و ارزش‌افزایی درون‌زا قرار گیرند، به سوی سوداگری زمین و انتقال منافع به بیرون از جامعه محلی سوق یافته‌اند.

در کنار این روند، نبود فرصت‌های شغلی پایدار برای جوانان و زنان، غلبه اتباع افغانستانی بر برخی مشاغل خدماتی، مهاجرت نیروی کار، نبود تنوع شغلی و وابستگی به مشاغل فصلی، از دیگر نشانه‌های ناپایداری معیشتی است. گردشگری و خوش‌نشینی، با وجود ایجاد برخی فرصت‌های ساختمانی و خدماتی، هنوز نتوانسته‌اند اشتغال پایدار، بومی و فراگیر ایجاد کنند؛ زیرا بخش مهمی از این فرصت‌ها یا فصلی‌اند، یا در اختیار نیروی کار غیربومی قرار می‌گیرند، یا به فعالیت‌های کم‌درآمد و غیرمولد محدود می‌شوند. در مجموع، اقتصاد محلی لواسان بزرگ از کشاورزی، باغداری، دامداری و خودکفایی نسبی، به‌سوی وابستگی به شهر، زمین، ساخت‌وساز، خدمات فصلی و گردشگری بی‌برنامه حرکت کرده است. این دگرگونی، هم تولید محلی و امنیت معیشتی را تضعیف کرده و هم فشار بر محیط‌زیست و منابع طبیعی را افزایش داده است.

۳-۴. ناپایداری جمعیتی، غلبه جمعیت شناور و فشار بر ظرفیت زیست‌محیطی روستا

یکی از مهم‌ترین لایه‌های ناپایداری جمعیتی در این روستا، کاهش جمعیت ثابت و خروج تدریجی نسل جوان از روستاست. این امر موجب شده است که روستا، به‌جای برخورداری از جمعیتی بومی، مولد، پایدار و فعال، بیشتر با جمعیتی سالخورده، پراکنده یا فصلی مواجه باشد. دهیار سابق آقای م. ص. در این باره می‌گوید: «اصلی‌ترین مشکل لواسان نبود جمعیت است. وقتی جمعیت نباشد امکانات هم نمی‌آید». بنابراین، کاهش جمعیت ثابت موجب کاهش مطالبه‌گری نهادی و کاهش توجیه اداری برای تأمین خدمات می‌شود و همین امر، به‌نوبه خود، زمینه مهاجرت بیشتر را فراهم می‌کند.

لایه دیگر ناپایداری، شکاف میان جمعیت رسمی و جمعیت واقعی یا شناور است. از یک سو جمعیت ثبت‌شده روستا برای دریافت خدمات کافی نیست؛ از سوی دیگر، در روزهای تعطیل و فصل تابستان، جمعیت حاضر در روستا افزایش می‌یابد و زیرساخت‌های

فرهنگ بومی و آسایش ساکنان تبدیل شده است. در مجموع، ناپایداری لواسان بزرگ حاصل نوعی گسست حکمرانی است؛ گسستی میان برنامه‌ریزی بالادستی و نیاز محلی، حفاظت از منابع و تأمین معیشت، حضور گردشگران و ظرفیت زیرساختی، قانون و عدالت اجرایی، و میان نهادهای متعدد مسئول.

۲-۴. تضعیف خودکفایی محلی، زوال تولید و غلبه اقتصاد غیرمولد

در عرصه معیشت، اقتصاد روستای لواسان بزرگ از یک الگوی تولیدی، کشاورزی و تا حدی خودکفا، به سمت الگویی وابسته، خدماتی، فصلی و غیرمولد حرکت کرده است. نخستین وجه این عرصه، کاهش خودکفایی محلی و وابستگی روزافزون روستا به شهر است. در گذشته، بخش مهمی از نیازهای معیشتی خانوارها از طریق باغداری، دامداری، کشت محدود و اقتصاد خانگی تأمین می‌شد؛ اما امروزه، بخش عمده مایحتاج روستا از بازار و خدمات شهری تهیه می‌شود. این دگرگونی نشان‌دهنده تضعیف پیوند سنتی میان زمین، تولید و معیشت روستایی است. در تأیید این مسئله یکی از مسئولان محلی آقای ا. ش. می‌گوید: «در روستا ۵ آسیاب داشتیم ... این سال‌ها ما به اندازه یک کف دست گندم‌کاری نداریم ... تا ۳۰ سال پیش، با همان گندمی که تولید می‌کردند نان و قوت لایموت خودشان را تأمین می‌کردند ... روستای ما یکی از روستاهایی بود که بخشی از تره‌بار تهران را تأمین می‌کرد. بخش قابل توجهی از خیار و حتی ماست و لبنیات تهران از اینجا تأمین می‌شد ... منتها الان آن کشاورزی به طور کل تعطیل شد و دیگر شغل نداریم». همچنین آقای ع. ش. از دامداران روستا بیان می‌کند: «۴۶ رأس گاو دارم، شیر را کیلویی ۱۶ هزار تومان می‌فروشم. یک کامیون یونجه ۷۰ میلیون و کاه ۵۰ میلیون تومان است! خرج گاو از درآمدش بیشتر است ... وقتی دولت جو را از ۲ هزار به ۱۵ هزار تومان رساند، گوسفندداران همه گله‌ها را کشتند. دامداری نابود شد». بنابراین، خردشدن زمین‌ها، کاهش صرفه اقتصادی تولید، قیمت پایین محصولات، هزینه بالای نهاده‌ها، مشکل بازار فروش و تغییر کاربری اراضی از مهم‌ترین عوامل افول کشاورزی، باغداری و دامداری در لواسان بزرگ‌اند. مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که کشاورزی و دامداری دیگر برای بسیاری از ساکنان، فعالیتی سودآور و قابل اتکا نیست. در چنین شرایطی، زمین بیش از آنکه به‌عنوان بستر تولید دیده شود، به دارایی سرمایه‌ای تبدیل می‌شود. رواج ویلاسازی و تغییر کاربری زمین‌ها، رشد مشاغل غیرمولد و اقتصاد دلالی را به دنبال داشته و افزایش قیمت زمین و نفوذ سرمایه‌گذاران شهری

تولیدمحور فاصله گرفته و به فضایی فراغتی و مصرفی در پیرامون تهران تبدیل شده است.

۴-۴. گردشگری و زوال زیست‌بوم روستایی

یافته‌ها نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین مسائل روستای مورد مطالعه، تعارض میان توسعه روستایی و الزامات زیست‌محیطی است. قرارگیری روستا در مجاورت سد لتیان و رودخانه جاجرود، هم محدودیت‌هایی برای گسترش کالبدی و فعالیت‌های تولیدی و صنعتی ایجاد کرده و هم احساس بی‌عدالتی و نادیده گرفته شدن حقوق ساکنان محلی را در پی داشته است. در واقع، روستاییان خود را در وضعیتی می‌بینند که به دلیل ضرورت حفاظت از منابع آب و محیط‌زیست، با محدودیت‌های گسترده مواجه‌اند، اما در برابر این محدودیت‌ها، سازوکار روشنی برای جبران خسارت، حمایت معیشتی یا ایجاد فرصت‌های جایگزین دریافت نکرده‌اند. این وضعیت به بی‌اعتمادی نسبت به نهادهای تصمیم‌گیر و فاصله گرفتن جامعه محلی از سیاست‌های زیست‌محیطی دامن زده است که این امر می‌تواند مشروعیت اجتماعی سیاست‌های حفاظتی را تضعیف کند. بنابراین، رویکرد «حفاظت کلان‌نگر» بدون مشارکت مردمی و بدون ارائه جایگزین‌های معیشتی، نه تنها به حفاظت مؤثر از محیط‌زیست منجر نمی‌شود، بلکه با محدود کردن معیشت روستاییان و تضعیف نظارت محلی بر منابع، زمینه ناپایداری بیشتر را فراهم می‌سازد. این منظر، نبود سیاست‌های هماهنگ و ضعف مشارکت جامعه محلی در مدیریت منابع زیست‌محیطی، باعث می‌شود ظرفیت‌های موجود برای حفاظت از محیط‌زیست به‌درستی به کار گرفته نشود. مسئول محلی آقای م. ز می‌گوید: «۷۰ درصد پهنه شهرستان شمیرانات، منطقه حفاظت‌شده زیست‌محیطی است... مردم خود حامیان محیط‌زیست بودند، اما دولت با ضابطه‌سازی غیرکارشناسی، کار را از دست بومیان گرفت... اداره جهاد کشاورزی با دو دستگاه توپوتای فرسوده چگونه می‌تواند این گستره وسیع را پایش کند؟» پایداری در چنین بستری مستلزم گذار از الگوی «حفاظت ضد توسعه» به «حفاظت مشارکتی» است؛ الگویی که محیط‌زیست را نه به‌عنوان محدودیت، بلکه به‌مثابه سرمایه توسعه پایدار محلی بازتعریف کند.

در کنار این تعارض ساختاری، ضعف زیرساخت‌های زیست‌محیطی، به‌ویژه در حوزه پسماند و فاضلاب، تهدیدی برای منابع طبیعی، سلامت عمومی و زیست‌پذیری روستا محسوب می‌شود. بنابر گفته مسئولان و مطلعان محلی، «تخلیه مستقیم فاضلاب رستوران‌ها به رودخانه و نبود تصفیه‌خانه فاضلاب» (دهیار

موجود را تحت فشار قرار می‌دهد. کتابدار روستا خانم ل. ف. توضیح می‌دهد: «اینجا همان بحث جمعیت شناور مطرح می‌شود. خیلی از اهالی لواسان معمولاً آخر هفته اینجا هستند و روزهای دیگر می‌روند تهران». جمعیت در الگوی زیست روزمره خود، میان روستا و تهران در رفت‌وآمد است؛ بنابراین روستا از نظر اداری کم‌جمعیت، اما از نظر مصرف زیرساختی، در مقاطع زمانی خاص پرجمعیت است. یکی از اعضای شورای روستا، آقای ا. ش. می‌گوید: «چون آمار جمعیتی ما در زمستان کم است آن‌چنان که باید برایمان امکانات در نظر گرفته نمی‌شود، اما در تابستان اینجا شلوغ می‌شود». در روزهای تعطیل و تابستان بر آب، راه، پسماند، فضاهای عمومی و آرامش زیستی روستا فشار می‌آید. مسئله جمعیت در لواسان بزرگ صرفاً کاهش عددی جمعیت نیست، بلکه بی‌تناسبی میان جمعیت مبنای برنامه‌ریزی و جمعیت مصرف‌کننده خدمات است.

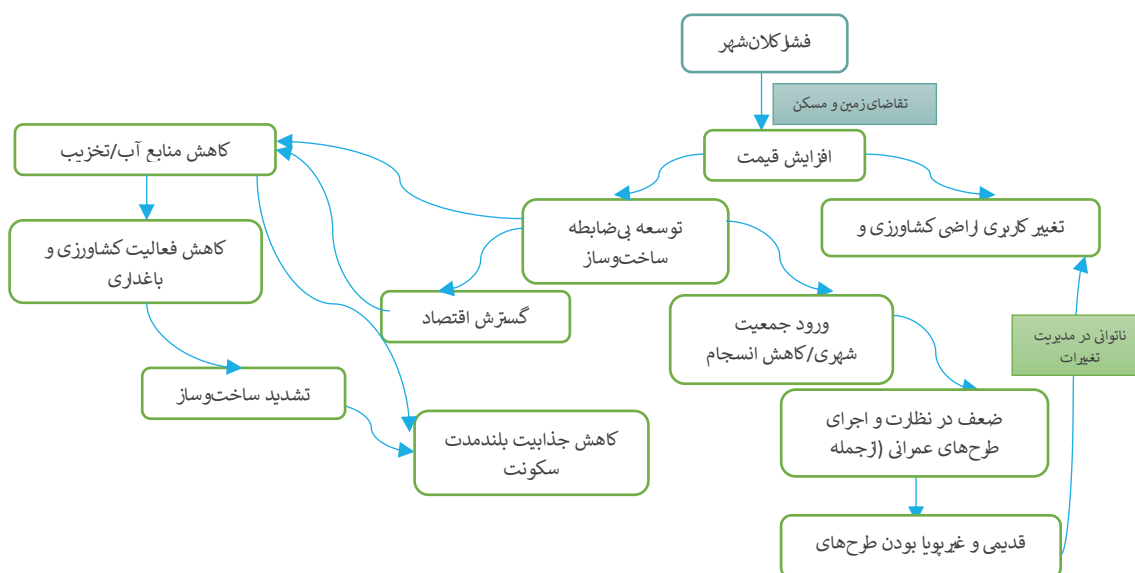
افزایش خوش‌نشینی، خانه‌های دوم و سکونت غیربومی از دیگر مسائل مهم در عرصه جمعی است. ورود جمعیت شهری و حضور فصلی مالکان ویلاها، کارکرد روستا را از سکونت بومی و تولیدمحور به سکونت فراغتی و مصرفی تغییر داده است. چنین شرایطی، از یک طرف می‌تواند به افزایش ارتباط روستا با شهر و گسترش تقاضا برای خدمات منجر شود، اما از طرف دیگر، به دلیل موقتی بودن حضور این جمعیت، الزاماً به تقویت حیات پایدار روستا نمی‌انجامد. جمعیت خوش‌نشین اغلب مصرف‌کننده منابع و فضا است، اما در بسیاری موارد در تولید محلی، مشارکت اجتماعی، حفاظت از محیط‌زیست یا حل مسائل زیرساختی نقش پایدار و نهادمند ندارد. از همین رو، غلبه سکونت موقت و فراغتی، سبب می‌شود روستا در ظاهر پرتقاضا باشد، اما از نظر جمعیت مولد و پایدار با ضعف مواجه بماند.

این وضعیت با فشار زیست‌محیطی نیز پیوند مستقیم دارد. حضور گردشگران، خوش‌نشینان و جمعیت فصلی موجب افزایش مصرف آب، قطعی آب در روزهای پایانی هفته، فشار بر باغ‌ها، آسیب به گیاهان بومی و سلب آسایش ساکنان شده است. به بیان دهیار سابق آقای م. ص.، «خزن‌های آب بیشتر شده، اما فروش انشعاب هم/افزایش یافته است»، در حالی که تأمین آب دشوار است و باید در واگذاری انشعابها دقت شود. از این‌رو، ناپایداری جمعیتی در لواسان بزرگ به تناقضی ساختاری تبدیل شده است: روستا برای دریافت خدمات به جمعیت ثابت نیاز دارد، اما آنچه افزایش یافته، جمعیت شناور، فصلی و مصرف‌کننده منابع است. در مجموع، کاهش جمعیت بومی، مهاجرت جوانان، افزایش خانه‌های دوم و فشار گردشگری نشان می‌دهد که لواسان بزرگ از الگوی سکونت پایدار و

زمین و مسکن، افزایش قیمت زمین، انگیزه سوداگری، تغییر کاربری اراضی کشاورزی و باغ‌ها و توسعه ساخت‌وسازهای نامتوازن، بر ناپایداری کالبدی و زیست‌محیطی روستا افزوده است. در کنار آن، ناتوانی طرح‌های هادی در مدیریت تحولات و نفوذ ذی‌نفعان و تغییر سیمای روستا نشان می‌دهد که وضعیت موجود صرفاً تخلف فردی یا افزایش تقاضای مسکن نیست، بلکه با ضعف و ناکارآمدی نظام برنامه‌ریزی فضایی و توسعه روستایی پیوند دارد.

وقت آقای ن. ق.؛ فرماندار وقت آقای م. ز.) از مشکلات مهم این منطقه است. همچنین «*فقدان مکانیزاسیون جمع‌آوری زباله*» (بهروز روستا خانم ا. ش.) موجب شده است مدیریت پسماند با ناکارآمدی همراه باشد. این وضعیت کیفیت منابع آب و محیط طبیعی را کاهش داده، و همچنین بر تجربه زیست روزمره ساکنان و تصویر ذهنی آنان از روستا تأثیر منفی داشته است.

از سوی دیگر، همان‌گونه که در مدل تحلیلی (شکل ۲) نیز نشان داده شده، فشار کلان‌شهری تهران از طریق افزایش تقاضا برای

شکل ۲: چرخه ناپایداری با محوریت تعامل فشارهای کلان‌شهری، ضعف طرح‌های توسعه‌ای (مانند طرح هادی) و پیامدها

روستا بیان می‌کند: «معضل اساسی این منطقه، تغییر کاربری است که دارد باغات را از بین می‌برد ... تقاضا از سمت تهران به اینجا کشیده شده است، کسانی که دوست دارند باغ یا ویلایی داشته باشند و برای خود ساخت‌وسازی کنند. از طرفی قیمت زمین روستایی‌ها خیلی بالا رفته است و کشاورزی و باغداری صرفه اقتصادی ندارد.»

با اینکه لواسان بزرگ دارای عناصر متنوعی برای گردشگری فرهنگی و طبیعت‌محور (از جمله مساجد تاریخی، امامزاده‌ها، درخت کهنسال چنار، تپه باستانی، باغات، رودخانه و چشم‌انداز طبیعی) است، اما داده‌ها نشان می‌دهد که این ظرفیت‌ها به دلیل نبود برنامه‌ریزی، ضعف سرمایه‌گذاری و فقدان زیرساخت‌های مناسب (مانند کمبود اقامتگاه بوم‌گردی، زائرسرا، بازار چۀ محلی و ...) با توسعه پایدار محلی همسو نبوده و هنوز وارد چرخه درآمدزایی پایدار برای جامعه محلی نشده و بیشتر به‌صورت حضوری پراکنده، فصلی، و به قاعده بروز یافته

نزدیکی به تهران، علاوه بر مسائل مذکور، عامل مهمی نیز در تشدید گردشگری مصرفی این منطقه بوده است. روستا به دلیل فاصله کم با تهران، آب‌وهوای مطلوب، باغ‌ها و چشم‌انداز طبیعی، به مقصد فراغتی جمعیت شهری تبدیل شده است. این وضعیت پیامدهایی مانند هجوم گردشگران، افزایش جمعیت شناور، تشدید خوش‌نشینی و فشار بر منابع طبیعی و زیرساخت‌های محدود روستا را در پی داشته است. گردشگری در لواسان بزرگ صرفاً به بازدید روزانه محدود نیست، بلکه با الگوی سکونت فصلی، خانه‌های دوم و مصرف سکونتی فضا پیوند خورده است. بنابراین عامل دیگر تخریب محیط‌زیست، گردشگری و ورود بی‌ضابطه جمعیت شهری است. معاون فنی و اجرایی جهاد کشاورزی شمیرانات آقای م. ق در این باره می‌گوید: «جمعیت تابستانی ده برابر می‌شود... شبکه آب و برق روستا تحمل این بار را ندارد». همچنین آقای ح. ع. از اهالی

اینجا مناسب نیست. چون اینجا محله‌ای بومی است و خیلی از اهالی پوشش آن‌ها را نمی‌پسندند. مدام حرف و حدیث و تنش برای ما ایجاد می‌کنند».

علاوه بر این، رفتارهای نابهنجار برخی گردشگران، مانند مصرف الکل، مواد مخدر، آلودگی صوتی و رهاسازی زباله، نه تنها نظم زیست‌محیطی روستا را مختل کرده، بلکه موجب نارضایتی اجتماعی و تنش‌های فرهنگی نیز شده است. آقای ا. ش. از اهالی خوش‌نشین روستا اظهار دارد: «گردشگری باید با تمهیدات باشد... ولی عملاً منجر به تخریب مراتع و دزدی محصولات شده است».

هرچند ایده‌هایی مانند ایجاد دهکده سلامت، ژئوپارک، گردشگری طبیعت‌محور، گردشگری فرهنگی، شرکت‌های دانش‌بنیان، بازارچه محلی، بوستان روستایی، خانه‌های گردشگری و اقامتگاه‌های بوم‌گردی از سمت مسئولان محلی مطرح شده، اما نبود برنامه اجرایی، سرمایه‌گذاری، مجوزهای لازم و مدیریت یکپارچه مانع تحقق آن‌ها شده است. از این‌رو، گردشگری پایدار در لواسان بزرگ هنوز بیشتر در سطح ایده باقی مانده است تا سیاست اجرایی. در مجموع، لواسان بزرگ با «گردشگری بی‌قاعده در دل ظرفیت‌های بالفعل نشده» مواجه است.

است. دهیار وقت، آقای م. ق. در این زمینه می‌گوید: «درآمد گردشگری ما صفر است... جاذبه گردشگری داریم، اما نه تبلیغ خوبی شده، و نه هزینه‌ای به آن اختصاص داده شده است. اینجا برای گردشگری سرمایه‌گذاری صورت نگرفته است». بنابراین مسئله گردشگری در لواسان بزرگ، فقدان جاذبه نیست، بلکه فقدان سازوکار تبدیل جاذبه به توسعه محلی است.

در بعد فرهنگی نیز تضاد میان سبک زندگی گردشگران شهری و ارزش‌های سنتی ساکنان بومی، به شکل‌گیری نوعی دوگانگی هویتی و فرسایش هویت روستایی انجامیده است. نگرانی روستاییان از سبک پوشش، رفتارها و ارزش‌های اخلاقی و دینی گردشگران، بیانگر چالشی عمیق در رابطه میان گردشگری و انسجام فرهنگی روستاست. نبود دستورالعمل رفتاری و ضعف نظارت، مرز میان فضای عمومی روستا، باغات خصوصی، عرصه‌های طبیعی و فضاهای مذهبی-فرهنگی را مخدوش کرده و باعث شده است بخشی از جامعه محلی، گردشگر را نه منبع درآمد، بلکه عامل مزاحمت، تخریب و بی‌نظمی تجربه کند. در تأیید این مسئله خانم م. ا. ساکن روستا بیان می‌کند: «سروصد و کثیف‌کاری تهرانی‌ها اذیتمان می‌کند. آسمان، نانمان و همه‌چیزمان می‌رود برای آن‌ها. آب کم می‌شود و قطعی آب پیدا می‌کنیم... طرز پوشششان برای

شکل ۳: مدل تحلیلی پیوند متناقض محیط‌زیست و گردشگری در روستای لواسان بزرگ^۱

برنامه‌ریزی، مدیریت منسجم، زیرساخت، سرمایه‌گذاری و نظارت، همین گردشگری به فشار بر منابع آب، باغ‌ها، پسماند، راه‌ها و آسایش ساکنان محلی تبدیل شده است که این وضعیت را به عبارتی می‌توان «پارادوکس توسعه‌نیافتگی در دل فرصت‌ها» تعبیر کرد. در مرکز مدل، «پیوند متناقض محیط‌زیست و گردشگری» قرار دارد؛ زیرا همان محیط‌زیستی که مبنای جذابیت گردشگری است، در اثر گردشگری بی‌قاعده، خوش‌نیشینی، ویلاسازی، تغییر کاربری زمین و ضعف زیرساخت‌های محیطی آسیب می‌بیند. بنابراین، چرخه ناپایداری زمانی بازتولید می‌شود که تخریب محیط‌زیست و فشار بر آب، به افزایش محدودیت‌های حفاظتی منجر شود؛ این محدودیت‌ها بدون جبران و برنامه جایگزین، معیشت بومی را تضعیف کند؛ ضعف معیشت، فروش زمین و

مدل بالا نشان می‌دهد که ناپایداری زیست‌محیطی و گردشگری در لواسان بزرگ حاصل یک عامل منفرد نیست، بلکه از برهم‌کنش دو نیروی ساختاری شکل می‌گیرد: نخست، نزدیکی به تهران و تقاضای فراغتی شهروندان برای طبیعت، باغات، خانه‌های دوم و سکونت موقت؛ دوم، هم‌جواری با سد لتیان، رودخانه جاجرود و حریم‌های حفاظتی. این دو نیرو در بستر حکمرانی ناهماهنگ، فقدان برنامه‌ریزی بلندمدت و ضعف مشارکت محلی، به ناپایداری در عرصه‌های جمعیت، معیشت، حکمرانی، محیط‌زیست و گردشگری منجر شده‌اند. بر اساس این مدل، گردشگری در لواسان بزرگ ماهیتی دوگانه دارد. از یک سو، روستا به دلیل چشم‌انداز طبیعی، باغات، رودخانه، جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی، ظرفیت بالایی برای گردشگری پایدار دارد؛ از سوی دیگر، در نبود

۱. در ترسیم شکل از هوش مصنوعی کمک گرفته شده است.

محیطی به جای آنکه موجب رونق تولید محلی شود، منابع محلی را به سمت گسترش منطق زمین و انتقال منافع به بیرون از جامعه محلی سوق داده است.

از نظر ظرفیت تحمل، نتایج تحقیق با مدل باتلر^۱ (1980) و مطالعات ایگلز و همکاران (2002) و ماتیسون و وال (1982) همسو است؛ زیرا در لواسان بزرگ، ورود گردشگران و خوش نشینان بیش از ظرفیت زیرساختی روستا، به کمبود آب، افزایش زباله، آسیب به باغات، فشار بر راهها و اختلال در آسایش ساکنان انجامیده است. یافته‌های مربوط به مصرف آب، فاضلاب و پسماند نیز با مطالعه گاسلینگ (2001) مشابهت دارد که نشان داد گردشگری در صورت فقدان مدیریت محیطی، مصرف آب و آلودگی فاضلاب و زباله را تشدید می‌کند. از منظر نظری، یافته‌ها با اقتصاد سیاسی محیط‌زیست رایبیز (2012) نیز همخوانی دارد؛ زیرا در لواسان بزرگ، سلطه سرمایه شهری، افزایش قیمت زمین، ویلاسازی و سوداگری، طبیعت و زمین روستا را از بنیان معیشت به کالایی برای مصرف فراغتی تبدیل کرده است. همچنین ضعف مشارکت محلی و نبود مدیریت یکپارچه منابع با دیدگاه اوستروم (2009) درباره ضرورت حکمرانی محلی و مشارکت ذی‌نفعان در مدیریت منابع طبیعی همسو است.

در پیشینه داخلی نیز نتایج این پژوهش با مطالعه رضوانی و صفایی (2005) درباره خانه‌های دوم در شمال تهران همخوانی دارد؛ زیرا هر دو پژوهش نشان می‌دهند که خانه‌های دوم، افزایش قیمت زمین، تغییر کاربری باغ‌ها و فشار بر منابع طبیعی، پایداری روستا را تهدید می‌کند. همچنین با پژوهش رضوانی و همکاران (2016) درباره روستای آهار همسو است که ناپایداری گردشگری در حاشیه تهران، تخریب منابع طبیعی، ساخت‌وساز در حریم رودخانه‌ها، ناپایداری مشاغل و تضعیف فرهنگ بومی را گزارش کرده‌اند. نتایج پژوهش حاضر با مطالعات کاظمیه و عیدی (2022) نیز مشابه است که تخریب طبیعت، تغییر کاربری اراضی، افزایش مصرف آب و آلودگی صوتی را از پیامدهای گردشگری دانسته‌اند. یافته‌ها، به ضرورت توجه به پیامدهای منفی زیست‌محیطی در کنار آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی گردشگری که در تحقیق صالحی و پازوکی‌نژاد (2018) مطرح شده است، همخوانی دارد. بنابراین، یافته‌ها ضمن تأیید نتایج پیشین، نشان می‌دهند که در لواسان بزرگ، مسئله گردشگری و محیط‌زیست به‌صورت چرخه‌ای و ساختاری بازتولید

سوداگری را افزایش دهد؛ و در نهایت، ویلاسازی، خانه‌های دوم و مصرف فراغتی طبیعت، بار دیگر فشار بر محیط‌زیست را تشدید کند. بنابراین در لواسان بزرگ، نزدیکی به تهران و جذابیت

۵. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با تمرکز بر روستای لواسان بزرگ نشان داد که پیوند محیط‌زیست و گردشگری در روستاهای پیرامون کلان‌شهرها، واجد ماهیتی متناقض است. نزدیکی به تهران، از یک سو فرصت دسترسی به بازار، گردشگر، سرمایه و خدمات را فراهم کرده است؛ اما از سوی دیگر، با افزایش جمعیت شناور، خوش‌نشینان، خانه‌های دوم، سوداگری زمین، تغییر کاربری اراضی، فشار بر منابع آب، افزایش پسماند و تضعیف معیشت تولیدی، پایداری روستا را با چالش مواجه ساخته است. بنابراین، لواسان بزرگ نمونه‌ای روشن از وضعیتی است که در آن، طبیعت روستا از بنیان معیشت و هویت محلی، به کالایی برای مصرف فراغتی و سرمایه‌گذاری شهری تبدیل می‌شود.

نتیجه محوری مقاله آن است که ناپایداری زیست‌محیطی در لواسان بزرگ، صرفاً پیامد تخریب طبیعت یا افزایش گردشگر نیست، بلکه حاصل پیوند متقابل میان عرصه‌های جمعیت، معیشت، حکمرانی، محیط‌زیست و گردشگری است. کاهش جمعیت ثابت و افزایش جمعیت شناور، ظرفیت خدماتی روستا را بی‌ثبات کرده است؛ زوال کشاورزی و دامداری، پیوند تولیدی جامعه محلی با زمین را تضعیف کرده است؛ ضعف حکمرانی و تمرکزگرایی، امکان تنظیم رابطه میان حفاظت و توسعه را کاهش داده است؛ حساسیت منابع آبی و محدودیت‌های حفاظتی، در نبود جبران و مشارکت، به نارضایتی و قفل‌شدگی توسعه انجامیده است؛ و گردشگری بی‌قاعده، به‌جای تبدیل‌شدن به فرصت پایدار، به عاملی برای فشار بر محیط‌زیست و زیرساخت‌ها بدل شده است.

نتایج پژوهش حاضر با بخش عمده‌ای از پیشینه تجربی در دنیا همسو است. یافته اصلی مقاله نشان می‌دهد که گردشگری در لواسان بزرگ، هم‌زمان واجد ظرفیت توسعه‌آفرین و پیامد ناپایدارکننده است؛ یعنی همان محیط‌زیستی که جاذبه گردشگری است، در اثر گردشگری بی‌قاعده، خوش‌نشینان، ساخت‌وساز و ضعف زیرساخت آسیب می‌بیند. این نتیجه با دیدگاه هولدن (2008) همخوان است که رابطه گردشگری و محیط‌زیست را دوگانه می‌داند و معتقد است رشد بی‌رویه گردشگری می‌تواند همان منابعی را تخریب کند که صنعت گردشگری بر پایه آن شکل گرفته است.

در نهایت، لواسان بزرگ نشان می‌دهد که پایداری زیست‌محیطی در روستاهای پیرامون کلان‌شهرها فقط با حفظ ظاهری طبیعت حاصل نمی‌شود. اگر طبیعت از معیشت، هویت، مشارکت و حقوق جامعه محلی جدا شود، به «محیط‌زیست فانتزی» و مصرفی تبدیل خواهد شد؛ محیطی که برای گردشگر جذاب است، اما برای ساکنان بومی الزاماً پایدار، عادلانه و زیست‌پذیر نیست. از این رو، پایداری واقعی زمانی ممکن است که محیط‌زیست نه به‌عنوان مانع توسعه و نه به‌عنوان کالای گردشگری، بلکه به‌عنوان بنیان زندگی، معیشت، هویت و آینده روستا فهم و مدیریت شود.

حامی مالی

بنا بر اظهار نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

نویسنده اول: مرجان خاکساری رنانی

نویسنده دوم: موسی عنبری

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان، از همه‌ی افراد، به دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکت‌شان در این مقاله تشکر و قدردانی می‌کنند.

می‌شود و حل آن نیازمند گردشگری پایدار، ظرفیت‌محور، مشارکتی و متکی بر حکمرانی یکپارچه است.

بنابراین، راهکار پیشنهادی برای مسئله لواسان بزرگ نه در حذف گردشگری است و نه در آزادسازی بی‌قاعده ساخت‌وساز و توسعه کالبدی. راه‌حل، گذار از گردشگری بی‌قاعده به گردشگری پایدار، اجتماع‌محور و ظرفیت‌محور است. چنین الگویی باید هم‌زمان چند اصل را دنبال کند: حفاظت از منابع آب و محیط‌زیست، کنترل ساخت‌وساز و تغییر کاربری زمین، تکمیل شبکه فاضلاب و مدیریت پسماند، احیای باغداری و کشاورزی محلی، ایجاد بازارچه محصولات بومی، سامان‌دهی اقامتگاه‌های بوم‌گردی و مسیرهای مشخص گردشگری، و مشارکت واقعی دهیاری، شورا و مردم در تصمیم‌گیری‌ها. در غیر این صورت، هرگونه توسعه گردشگری می‌تواند به تداوم چرخه گریزناپذیر ناپایداری بینجامد.

از منظر سیاست‌گذاری، مقاله نشان می‌دهد که مدیریت روستاهای پیرامون کلان‌شهرها نباید صرفاً در قالب طرح‌های کالبدی و محدودیت‌های حفاظتی انجام شود. طرح‌هایی مانند طرح هادی، اگر بدون توجه به ظرفیت زیست‌محیطی، معیشت محلی، واقعیت جمعیت‌شناور، فشار گردشگری و مشارکت مردم بازنگری شوند، ممکن است به‌جای حل مسئله، خود به تشدید ناپایداری کمک کنند. یکی از دلایل ناپایداری توسعه در لواسان بزرگ، سیاست‌های تقابلی است؛ از یک سو طرح‌های عمرانی روستا را به سمت شهرسازی سوق داده‌اند و از سوی دیگر محدودیت‌های زیست‌محیطی توسعه را متوقف کرده‌اند، و تا زمانی که حکمرانی محلی و اقتصاد مولد تقویت نشود، چرخه گریزناپذیر ادامه خواهد یافت.

References

- 10.22059/jhgr.2013.30042
<https://doi.org/10.22059/jhgr.2013.30042> (In Persian)
- Eftekhari, E., & Hajeforoshnia, S. (2024). Ecotourism and the role of human factors in environmental-ecological instability of rural areas (Case study: Darband watershed around the Tehran metropolis). *Journal of Sustainable Rural Development*, 8(1), 161–172. <https://doi.org/10.22034/jsrd.2024.441383.1179>
- FallSoleiman, M., & Hajipour, M. (2012). An analysis of the sustainability level of non-governmental organizations in rural areas: Experiences from the international carbon sequestration project in South Khorasan Province. *Applied Researches in Geographical Sciences*, 23, 107–127. <http://jgs.khu.ac.ir/article-1-637-fa.html> (In Persian)
- Farrell, A., & Hart, M. (1998). What does sustainability really mean? The search for useful indicators. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 40(9), 4–31. <https://doi.org/10.1080/00139159809605096>
- General Directorate of Natural Resources and Watershed Management of North Khorasan Province. (2022). *Participatory Management Plan for Natural Resources and Rural Development: International Project for Scaling Up Carbon Sequestration in North Khorasan Province (Esfarayen, Jajarm, and Garmeh Counties): Fourth Report on Activities and Measures Undertaken, January 2020 to November 2022*. (In Persian)
- Gössling, S. (2001) 'The consequences of tourism for sustainable water use on a tropical island: Zanzibar, Tanzania', *Journal of Environmental Management*, 61(2), pp. 179–191. <https://doi.org/10.1006/jema.2000.0403>
- Gurria, A. (2020). A new rural development paradigm. translated by: Moosa Anbari and Hassan Momeni, Tehran: Andisheh Ehsan Publications, first edition. (In Persian)
- Hannigan, J. (2016). *Environmental Sociology*. Translated by Moosa Anbari, Anvar Mohammadi and Milad Rostami, Tehran: University of Tehran Publications, Third Edition. (In Persian)
- Haynes, Jeffrey (2015). *Development Studies*. Translated by Reza Shirazi and Javad Ghobadi. Tehran: Agah.
- Hettne, Björn (2021). *Thinking about Development*. Translated by Mohammad Mehdi Dehdar. Tehran: Pegah Rouzegar-e No Cultural and Artistic Institute. (In Persian)
- Holden, A. (2008). *Environment and tourism* (2nd ed.). Routledge.
- Hosseini, Ezzatollah, Khatami, Seyed Vahid, Saberian, Gholamreza, & Kasaeian, Abbas. (2006). *A Brief Review of the Results Obtained from the Implementation of the National Hableh Rud Project in Semnan Province*. Seminar on Participatory Development Planning of Water and Soil in Iran, Semnan. (In Persian)
- Hu, Y., Sun, S., Cheng, Y., & Yang, Z. (2025). Role and challenges of rural tourism in promoting sustainable rural development. *International Theory and Practice in*
- Akbarian Ronizi, S. R. & Rezvani, M. R. (2015). Analysis of the Sustainability of Tourism Development in Rural Areas (Case Study: Central District of Damavand County). *Human Geography Research*, 47(1), 81–95. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2015.51264> (In Persian)
- Anbari, M. (2017). *Sociology of Development: From Economy to Culture*. Tehran: SAMT Publications, Fourth Edition. (In Persian)
- Anbari M, Khaksari Renani M. (2025). Explaining the Sustainability Dilemma in Rural Communities of Iran (Case Study: Lavasan-e Bozorg Village, Lavasanat District). *Social Problems of Iran*. 16(4), 131–170. doi:10.61882/jspi.16.4.131, URL: <http://jspi.khu.ac.ir/article-1-3928-fa.html> (In Persian)
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *The Canadian Geographer / Le Géographe Canadien*, 24(1), 5–12. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
- Calle Vaquero, M., Mínguez, C., & García-Hernández, M. (2023). The touristification of urban spaces: Measurement proposal. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 99, 1–33. <https://doi.org/10.21138/bage.3459>
- Chambers, R. (2020). *Ideas for Development*. Translated by Moosa Azami et al. Tehran: University Publishing Center, First Edition. (In Persian)
- E. Wanda, G., Heather, M., & D. G., Reid, (2018). *Rural Tourism Development: Localism and Cultural Change*. Translated by Mohammad Reza Rezvani, Mehdi Ramazanzadeh Lasbooei, & Mohammad Amin Khorasani. Tehran: Mahkameh. (In Persian)
- Eagles, P. F. J., McCool, S. F., & Haynes, C. D. (2002). *Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management*. IUCN. <https://digitallibrary.un.org/record/488792/files/tourismBest-Practice-8.pdf>
- Eftekhari, A. R., Mahdavi, D. & Akbari Samani, N. (2013). Presentation of a Model of Sustainable Tourism Planning in Rural Development Strategy (Case Study: Lavasan Small Village). *Human Geography Research*, 45(1), 123–146. doi:

- 2(4), 557-564.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20084838.1389.412.4.1.4.7> (In Persian)
- Naeimabadi, N., Jalalian, H., Riahi, V., & Mirlutfi, M. R. (2022). The effect of the international MENARID project on the development of local communities: The case of the Hamun Sistan project. *Scientific Quarterly of Studies of Human Settlements Planning*, 17(3).
<https://sanad.iau.ir/fa/Journal/DownloadFile/1032183> (In Persian)
- Nejadi, F., Abbasi, E. & Choobchian, S. (2016). The Role of Combating Desertification Projects in Promotion of Local People's Social Capital (The Case of Shahdad Carbon Sequestration Project). *Journal of Rural Research*, 7(4), 604-617.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20087373.1395.7.4.2.9> (In Persian)
- OECD (1994). *Tourism strategies and rural development*. OECD General Distribution Document OCDE/GD (94) 49. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
[https://one.oecd.org/document/OCDE/GD\(94\)49/en/pdf](https://one.oecd.org/document/OCDE/GD(94)49/en/pdf)
- OECD. (2001). *OECD Environmental Strategy for the First Decade of the 21st Century*. Paris: OECD.
- Ojeda A. B. & Kieffer, M. (2020). Touristification. Empty concept or element of analysis in tourism geography?, *Geoforum*, 143-145.
<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.06.021>
- Ostrom, E. (2009). A general framework for analyzing sustainability of social-ecological systems. *Science*, 325(5939), 419-422.
<https://doi.org/10.1126/science.1172133>
- Peeters, P., Gössling, S., Klijs, J., Milano, C., Novelli, M., Dijkmans, C., Eijgelaar, E., Hartman, S., Heslinga, J., Isaac, R., Mitas, O., Moretti, S., Nawijn, J., Papp, B., & Postma, A. (2018). *Research for TRAN Committee—Overtourism: Impact and possible policy responses*. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. <https://doi.org/10.2861/919195>
- Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019). Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins, *Sustainability Science*, 14(3), 681-695.
<https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>
- Rezvani, M. R., & Safaei, J. (2005). Second-home tourism and its impacts on rural areas: Opportunity or threat? Case study: Rural areas of northern Tehran, *Geographical Research*, 54, 109-121.
https://journals.ut.ac.ir/article_17773_f3b192cea24fdcd7e597120c9adbf675.pdf (In Persian)
- Rezavani, M. R., Badri, S. A., Torabi, Z., Malekan, A. & Asgary, A. (2016). Sustainable Rural Tourism in the Margins of Tehran Metropolis (From the Perspective of Ahar). *Journal of Rural Research*, 7(2), 286-299.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20087373.1395.7.2.2.5> (In Persian)
- Roe D., Nelson, F., Sandbrook, C. (eds.) 2009. *Community management of natural resources in Africa: Impacts, experiences and future directions*, Natural Resource Issues No. 18, International Institute for Environment and Development, London, UK.
<https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/17503IIED.pdf>
- Humanities and Social Sciences*, 2 (3), 16-30.
<http://doi.org/10.70693/itphss.v2i3.145>
- Islamic Republic News Agency (IRNA). (2016, March 8).
<https://civilica.com/doc/116504> (In Persian)
- Kazemiyeh, F. & Eidi, A. (2022). Assessing the Environmental Sustainability of Tourism in the Target villages of East Azerbaijan Province. *Tourism Management Studies*, 17(58), 101-131.
<https://doi.org/10.22054/tms.2022.66362.2680> (In Persian)
- Khosrobeigi Bozchalouie, R., Hoseini, S. A. & Safaie, M. J. (2025). Contradictions in the Rural Tourism Development Model in Iran: Transitional Experiences in the Case of Neyshabur, Khorasan Razavi. *Journal of Rural Research*. doi: 10.22059/jrur.2025.390474.2020
https://jrur.ut.ac.ir/article_104035.html?lang=fa (In Persian)
- Li, Y., Ismail, M. A., & Aminuddin, A. (2024). How has rural tourism influenced the sustainable development of traditional villages? A systematic literature review. *Heliyon*, 10(4), e25627.
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e25627>
- Ledwith, M. (2018). *Community Development: A Critical Approach*. Translated by Manijeh Najm-Araghi, Tehran: Ney Publishing, First Edition. (In Persian)
- McGee, T. G. (2008). Managing the rural-urban transformation in East Asia in the 21st century. *Sustainability Science*, 3(1), 155-167.
<https://doi.org/10.1007/s11625-007-0040-y>
- Makhdoum, M. (1992). Ecological capability assessment of Gilan and Mazandaran regions for urban, industrial, rural, and tourism development. *Environmental Studies*, 16(16), 81-100.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10258620.1370.16.16.8.1> (In Persian)
- Madanaguli, A., Dhir, A., Joseph, R. P., Albishri, N. A., & Srivastava, S. (2023). Environmental sustainability practices and strategies in the rural tourism and hospitality sector: A systematic literature review and suggestions for future research. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 23(1), 1-28.
<https://doi.org/10.1080/15022250.2023.2174179>
- Mathieson, A., & Wall, G. (1982). *Tourism: Economic, physical, and social impacts*. London, New York: Longman.
- McKenzie, S. (2004). *Social sustainability: Towards some definitions* (Hawke Research Institute Working Paper Series No. 27). Hawke Research Institute, University of South Australia.
- McGee, T. G. (2008). Managing the rural-urban transformation in East Asia in the 21st century, *Sustain Sci* (2008) 3:155-167, DOI: 10.1007/s11625-007-0040-y.
- Moseley, Malcolm J. (2009). *Rural Development: Principles and Practice*. Translated by Mojtaba Ghadiri Masoum and Aij Azmi, Tehran: University of Tehran Publications, First Edition. (In Persian)
- Mirdamadi, S. M., Alizadefard, M. and Alimoradian, P. (2011). A Survey of the Socio-Economic Impacts of Public Participation in Hableh Roud Project (Case Study: Tehran Province). *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 41-

- World Tourism Organization (UNWTO), Centre of Expertise Leisure, Tourism & Hospitality, NHTV Breda University of Applied Sciences & NHL Stenden University of Applied Sciences (2018), 'Overtourism'? – *Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond Perceptions, Executive Summary*, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420070>
- Wunder, S. (2000). Ecotourism and economic incentives: An empirical approach. *Ecological Economics*, 32(3), 465–480. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(99\)00119-6](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(99)00119-6)
- Robbins, P. (2012). *Political Ecology: A Critical Introduction* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Rosalina, P. D., Dupre, K., & Wang, Y. (2021). Rural tourism: A systematic literature review on definitions and challenges. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 47, 134–149. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.03.001>
- Rostow, W. (1960). *The stages of economic growth: A non-communist manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salehi, S., & pazokinejad, Z. (2018). Environmental Sustainability in Tourist Resorts (A case study: Selected Cities in Mazandaran Province). *Geographical Space*, (60), 211-226
URL: <http://geographical-space.iau-ahar.ac.ir/article-1-468-fa.html> (In Persian)
- Scott, B. A., Amel, E. L., Koger, S. M. & Manning, C. (2021). *Psychology for sustainability*, Fifth edition. New York: Routledge, Earthscan.
- Statistical Center of Iran (2018). Detailed Results of the General Population and Housing Census – 2016. Presidency Department, Tehran: Public Relations and International Cooperation. (In Persian)
- Talebi, A., Salehpour Jam, A., Kalehhouei, M. & Mosaffaie, J. (2022). The new Approach in the worthy Governance Watershed and Sustainable Development. *Extension and Development of Watershed Management*, 9(35), 54-60. https://www.wmji.ir/article_254174_0de9e8be051c2719482ad1cf551048aa.pdf (In Persian)
- Todaro, M. P. & Smith, S. C. (2011). *Economic Development*. 11th Edition, Prentice Hall, Harlow.
- UN (1997). *Agenda for Development*. United Nation: New York, NY, USA.
- UN (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations Department of Economic and Social Affairs. https://sdgs.un.org/2030agenda?utm_source=chatgpt.com
- UNDP (2016, May 23). *Procurement notice and request for proposal for international consultant: International integrated natural resources management (INRM) consultant* [Request for proposal, Procurement Notice No. 29782]. https://procurement-notices.undp.org/view_notice.cfm?notice_id=29782
- UNDP. (2019). Social and Environmental Standards. United Nations Development Programme.
- UNWTO (2023). *Tourism and Rural Development: A Policy Perspective*. Madrid: World Tourism Organization. <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284424306>
- UNWTO & UNDP (2018). *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030*. Madrid: World Tourism Organization.
- World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). Our Common Future. [report of the] World Commission on Environment and Development. Available at: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>
- Woods, M. (2011). *Rural*. London: Routledge.
- World Bank. (1992). *World Development Report 1992: Development and the Environment*. New York: Oxford University Press.